

In de Branding

natuurstudie | natuurbeleving | natuurbescherming

Februari 2019 - Nr 1

THEMA
Favorieten

Uitgelicht: de natuurwaarden van het Quackgors
Natuur dichtbij: Spuimond West
en verder: Hanneke, Peter, Gerrit, Henk, Hans en de boomklever

In de BRANDING

tijdschrift van de KNNV afdeling Voorne

In de BRANDING bevat mededelingen van de KNNV afd. Voorne en verschijnt viermaal per jaar:

1 februari, 1 mei, 1 september en 15 november.

Kopij inleveren bij Tom van Wanum in Word-formaat & foto's separaat naar e-mail: tomvanwanum@xs4all.nl

Inleveren vóór 1 januari, 1 april, 1 augustus en 15 oktober

Redactie:

Theo Briggeman, Marianne op den Dries, John van der Knaap, Peter Vermaas, Tom van Wanum, Katie van de Wende

Lidmaatschap en contributie:

Jaarcontributie 2019

met automatische incasso: € 33,50

huisgenootleden: € 9,75

jeugdleden (tot 26 jaar): € 15,75

Bank: Triodos rekening nummer:

NL18 TRIO 0254 6500 31, t.n.v. KNNV afd. Voorne te Hellevoetsluis.

Opzeggen lidmaatschap: Altijd twee maanden voor het einde van het verenigingsjaar, dat is dus vóór 1 november.

Bestuur:

Voorzitter: Theo Briggeman

tbriggeman@upcmail.nl 0180-620 594

Secretaris: Peter Vermaas

secretaris@voorne.knnv.nl 0181-324 058

Officiële stukken, verzoeken aan werkgroepen etc. naar het adres:

Schudegge 17, 3224 BP Hellevoetsluis

Penningmeester: Marianne op den Dries

penningmeester@voorne.knnv.nl 0181-318 329

Natuurhistorisch secretaris: Tom van Wanum

tomvanwanum@xs4all.nl 0181-625 538

Ledenadministratie: Marianne op den Dries

ledenadministratie@voorne.knnv.nl 0181-318 329

Nieuwe leden, adreswijzigingen en alle andere ledenmutaties naar het adres:

Witte de Withplein 5, 3223 SM Hellevoetsluis

PR aanspreekpunt: Hans op den Dries

lunde06540@upcmail.nl 0181-318 329

Leden

Erik Ketting

e.ketting6@upcmail.nl 0181-632 086

Jos Schreiner

j.schreiner@upcmail.nl 06-37310760

Internetsite KNNV afd. Voorne

http://www.knnv.nl/voorne

Webmaster: John van der Knaap

webmaster@voorne.knnv.nl 0187-470 047

Werkgroepen:

Paddenstoelen: vacant

Planten: Theo Hagendoorn

hagendoorn@hotmail.com 0181-404 362

Insecten: Wim Prins

prinswn@gmail.com 0181-484 116

Vogels: Peter Vermaas

p.vermaas@gmail.com 0181-324 058

Zoogdieren: Jan Alewijn Dijkhuizen

janalewijn@dijkhuizen@kpnmail.nl 0181-484 098

© KNNV afd. Voorne

Voorpagina: foto Peter Vermaas - Quackgors

Het thema voor IdB nr. 2 in 2019 is "Digitalisering"

Voorwoord

Voor u ligt de geheel vernieuwde In de Branding. Ons magazine, want dat is het inmiddels, wordt voortaan geheel in kleur en op A4-formaat uitgegeven. Met langere artikelen kunnen we u als lezer meer verdieping bieden en het bereik van ons blad vergroten.

De bijdragen van Gerda Hos zullen voortaan worden geïllustreerd door Eveline van der Jagt, die met haar tekeningen de beschreven dieren een extra dimensie geeft.

De redactie is ditmaal als verslaggever op pad gegaan. We hebben allen een lid van onze afdeling opgezocht om met hem of haar over een favoriete plaats in de natuur te spreken en hen tegelijkertijd aan u voor te stellen. Ze hebben stuk voor stuk een enorme drive en een vaak bijzondere belangstelling. Mensen om te koesteren, op wie we trots kunnen zijn.

Vorig jaar zijn we met alle werkgroepen gestart met een vijfjarig onderzoek in het natuurgebied de Quackgors in Hellevoetsluis naar de effecten van het op een kier zetten van de Haringvlietsluizen. Het gaat in het startjaar om een zogenaamde "nulmeting", zeg maar een beschrijving van de natuurwaarden voordat de Kier is opengezet. Door de zeer warme en droge zomer liet die Kier lang op zich wachten; eigenlijk werd de opening door de minister een louter symbolische handeling. In deze editie leest u de uitkomsten van ons onderzoek in 2018, wat toch al onverwachtse waarnemingen opleverde.

Afgelopen november verscheen ook de nationale Vogelatlas, waar veel van onze vogelaars een flinke bijdrage aan hebben geleverd. In het 4 kg zware boek wordt een

gedegen overzicht van onze vogelstand verwoord. In dit nummer laten we een paar soorten de revue passeren. Wist u dat de wielewaal helemaal niet meer op ons eiland broedt? En dat de Cetti's zanger uit het niets naar minimaal 55 broedterritoria sprong? Lees ook ons jaarverslag in februari waarin we nog veel meer soorten bespreken.

Met het gemeentebestuur van Hellevoetsluis hebben we van gedachten gewisseld over de natuurwaarden in deze gemeente. Gezamenlijk bezochten we het Quackgors. Onze afdeling zal betrokken worden bij het opstellen van bestemmingsplannen en het beheer van enkele bermen. De plantenwerkgroep inventariseerde voor het eerst de soorten in deze bermen. Beter bermbeheer zou de soortenrijkdom uiteindelijk moeten vergroten.

Ik wijs u tot slot op onze ALV op 20 februari a.s. waar we onder andere ons sterk veranderde jaarverslag bespreken en directeur Kars Veling van de Vlinderstichting een lezing zal verzorgen over dagvlinders, meer in het bijzonder de soorten die op Voorne voorkomen. Het belooft een boeiende avond te worden, dus komt u allen!

Theo Briggeman
voorzitter

In dit nummer

Voorwoord

- 1 **Activiteiten**
- 2 **Vroege-vogelexcursie**
- 2 **Vleermuisexcursie**
- 2 **Op stap met Hanneke de Haan**
- 3 **Gerrit Hijbeek: natuur om de hoek**
- 4 **De favoriete plek van Jos Schreiner**
- 5 **Inventarisatie van de natuurwaarden van het Quackgors in 2018**
- 9 **Op stap met Henk Walbroek,**
- 10 **Peter Rooij – Nachtvinders**
- 12 **Op stap met Hans op den Dries: vogels ringen**
- 13 **Van en over de werkgroepen**
- 14 **De nieuwe Vogelatlas van Nederland en de ontwikkelingen op Voorne-Putten**
- 16 **De boomklever**

Activiteiten kalender

datum	wie	wat	tijd	verzamenen
Maandag 4-2	Pwg	Determineren van mossen	20.00	BC Tenellaplas
Vrijdag 8-2	Vwg	Soortbeschrijving steltlopers (deel 2) Bert van Dijk, Herk de Boer	20.30	BC Tenellaplas
Maandag 11-2	Pwg	Determineren van takken aan de hand van winterkenmerken	20.00	BC Tenellaplas
Maandag 18-2	Pwg	Foto's van Planten	20.00	BC Tenellaplas
Woensdag 20-2	KNNV	ALV plus vlinderlezing door Kars Veling	20.00	BC Tenellaplas
Zaterdag 23-2	KNNV	Vuilruimen op de Beningerslikken	08.45	Zeedijk/Ruigendijk
Maandag 4-3	Pwg	Determineren van takken aan de hand van winterkenmerken	20.00	BC Tenellaplas
Vrijdag 8-3	Vwg	Vogelzang oefenen, Hans op den Dries en Marja de Lange	20.30	BC Tenellaplas
Zondag 10-3	Vwg	Vogelexcursie naar Plan Tureluur met Jos Schreiner	08.00	Carpool Zwarte weg/N75
Maandag 11-3	Pwg	Determineren levend materiaal (bloeiende planten en grassen)	20.00	BC Tenellaplas
Maandag 18-3	Pwg	Determineren levend materiaal (bloeiende planten en grassen)	20.00	BC Tenellaplas
Maandag 1-4	Pwg	Rondje heemtuin en bespreking zomerprogramma	20.00	BC Tenellaplas
Vrijdag 12/4	Vwg	Spitsbergen door Hans en Marieke Visser	20.30	BC Tenellaplas
Zaterdag 27-4	Zwg	Vleermuisexcursie met Jan Alewijn Dijkhuizen	21.15	Fort Haerlem, Hellevoetsluis
Zaterdag 4-5	Vwg	Vroegevoegelexcursie met Hans op den Dries	05.00	P NM Kreekpad
Vrijdag 14/6	Vwg	Wandel mee met de Vwg	20.30	BC Tenellaplas

Kijkt u voor de zekerheid even op onze internetsite of een activiteit doorgaat zoals die hierboven aangegeven staat. Dit voorkomt tevergeefs reizen en teleurstelling. <https://www.knnv.nl/voorne>

Alle activiteiten georganiseerd door het IVN Voorne-Putten-Rozenburg vindt u op hun website <https://www.ivn.nl/afdeling/voorne-putten-rozenburg>

Activiteiten

De Woensdagtellers

Een groep enthousiaste vogelaars gaat elke woensdag met de auto op pad om vogels te kijken. Belangstellenden kunnen gewoon naar de Carpoolplaats Zwarte dijk/N57 komen. Daar worden de excursiegangers ingedeeld in zo min mogelijk auto's. Verzamenen om 8:30 uur.

Zeetrekten

Er wordt altijd gestart vanaf zonsopkomst, daarna duurt het zeetrekten meestal 3 tot 4 uren (afhankelijk van actuele trek en het weer). Belangstellenden kunnen gewoon naar de trekpost komen. Een verrekijker en/of telescoop zijn onmisbaar. Stel je kleding goed af op het weer en houdt er rekening mee dat je lang stil zit. Bij grote drukte is een klapstoeltje handig. Koffie of thee zijn ook niet onverstandig om mee te nemen.

Algemene Ledenvergadering

Woensdag 20 februari 2019, aanvang 19.30 uur in het Bezoekerscentrum Tenellaplas

Het bestuur legt tijdens de ALV verantwoording af over het gevoerde beleid en is bijzonder geïnteresseerd in uw mening over dit beleid. Ook wil zij graag met uw praten over het te voeren beleid.

Aansluitend op de Algemene Ledenvergadering (rond 20.30 uur) zal een lezing over vlinders worden gehouden door Kars Veling.

De dagvlinders staan in Nederland onder druk. Van de 70 soorten die ons land rijk was zijn er 17 uitgestorven terwijl dertig van de overgebleven soort op de Rode Lijst staan als ernstig bedreigd tot kwetsbaar. Ook op Voorne Putten zijn soorten achteruit gegaan en verdwenen. Toch is er hier nog genoeg te genieten.

Tijdens de lezing zal onder andere worden ingegaan op:

- Welke eisen stellen vlinders?
- Hoe leven ze en wat hebben ze nodig?
- Hoe kunnen wij zorgen dat er meer vlinders en libellen in onze omgeving voorkomen?
- Hoe kunnen wij zorgen dat onze tuin een thuis voor vlinders wordt?

Als u zelf vragen hebt over vlinders kom dan ook, want daarvoor is volop gelegenheid.

Vuilruimactie Beningerslikken

23 februari 2019, verzamelen tussen 08.45 en 09.00 uur bij de splitsing Zeedijk/Ruigendijk. Rond 12.00 uur stoppen we.

De KNNV afdeling Voorne organiseert de jaarlijkse vuilruimactie op de Beningerslikken.

De eigenaar van dit gebied (Natuurmonumenten) zal zorgdragen voor een verantwoorde verwijdering van het verzamelde afval.

Ondanks dat we de laatste jaren het idee hebben dat de hoeveelheid vuil afneemt, wordt er toch nog per keer door de rapers zo'n 3 kuub zwerfvuil uit het gebied verwijderd. Daarbij komen we van alles tegen. Het wassende water zorgt ervoor dat door de hoge waterstand in de winter de troep van het Haringvliet, opgestuwd door de wind, over de vegetatie van de Beningerslikken drijft. Als in februari het waterpeil weer daalt blijft het vuil in het riet en andere vegetatie hangen. Het meeste vuil zal dan ook in de rietstrook gevonden worden. Dit levert vaak een behoorlijke sleeppartij op van allerlei grote stukken afval en volgestouwde, mensgrote zakken. Het is elke keer weer een hele prestatie die de ruimers leveren.

Uiteindelijk houden wij er een zeer tevreden gevoel aan over en genieten we van een heerlijke bak koffie (zelf meenemen) met ontbijtkoek (dat doe ik).

Trek laarzen aan en zorg voor een paar gemakkelijke (werk)handschoenen en een oude werk- en/of regenjas.

Aanmelden is niet nodig.
Hans op den Dries - KNNV Afd. Voorne,
0181-318329

Vroege-voegelexkursie Breede-Water.

Zaterdag 4 mei: Vroege voegelexkursie, o.l.v. Hans op den Dries. Verzamelen 05.00 uur Parkeerplaats NM Kreekpad.

Sinds de beginjaren 90 organiseert de KNNV afdeling Voorne deze vroege voegelexkursie. De natuur van het Breede-Water is niet uniek, maar wel zeer soortenrijk in planten, dieren en al het andere wat de natuur kan bieden.

Hans zal tijdens deze excursie vooral veel aandacht besteden aan de vogelzang. Natuurlijk doen we onze uiterste best om ook de vogels in beeld te krijgen. Vanaf de verschillende uitkijkposten hebben we zicht op diverse delen van het gebied. Voornamelijk op de plas, het Breede-Water, zullen we met enkele telescopen proberen de meeste vogels zo mooi mogelijk te laten zien. Naast vele andere vogelsoorten maken we ook veel kans op de zang van de boompieper en de boomleeuwerik. Zij hebben een geweldig mooie melodieuze zang. Ook planten, insecten en misschien zelfs een paar vroege paddenstoelen zullen niet aan de aandacht ontsnappen, er zijn namelijk altijd wel specialisten aanwezig die hierover iets kunnen vertellen.

De rondwandeling zal starten om 05.00 uur vanaf de Parkeerplaats van het Kreekpad en afhankelijk van de wens van de deelnemers eindigen rond 11.00 uur. Mochten er mensen eerder weg willen, dan is dat geen probleem. Als er behoefte is om er nog een extra uurtje aan vast te plakken, dan kan dat ook.

Tot slot nog even dit: zorg voor de juiste kleren en schoeisel (regenjas, eventueel laarzen), muggenolie en wat te eten en te drinken, dan zorg ik en misschien nog enkele anderen voor iets bij de koffie en een telescoop. Mocht u een verrekijker hebben, neem deze dan zeker mee. Graag tot dan, Hans op den Dries (tel. 0181-318329)

Vleermuisexcursie met Jan Alewijn Dijkhuizen.

Zaterdag 27 april, Start 21.15 uur Fort Haerlem, Hellevoetsluis.

Laat je tijdens deze wandeling verrassen over het aantal vleermuizen welke rond de vesting vliegen. Van de ervaren gidsen hoor je van alles

over deze bijzondere en teruggetrokken diersoort. We kijken niet alleen maar luisteren ook met een batdetector naar de vleermuizen. De wandeling gaat door nat gras dus trek de juiste schoenen aan. De excursie wordt begeleid door leden van de KNNV zoogdierwerkgroep en deelname is gratis.

Op stap met Hanneke de Haan

door Hans op den Dries

Wat een enthousiaste meid, ze zit vol verhalen en belevenissen. Zeker gezien haar leeftijd, geboren in de vroege winter van 1984, te Pernis en momenteel woonachtig in Spijkenisse, een goede aanwinst voor onze vereniging, de KNNV afdeling Voorne.

Ik heb haar bezocht in haar knusse huisje in Spijkenisse. We zouden eigenlijk een wandelingetje maken, maar daar is het helemaal niet van gekomen. Om maar even over het klimaat in de huiskamer te beginnen, precies zoals ik het ook graag zou hebben, niet te warm dus. Ze zegt "nee dat klopt, ik heb eigenlijk nooit de verwarming aan. Dat bespaart een hoop op jaarbasis. Bovendien is de woonkamer op het zuiden en heb ik rondom burens in het flat".

Als ik zo rondkijk in haar huisje, zie ik een scala aan leuke knusse creaties van allerlei natuurlijke, plantaardige materialen, knutselwerkjes van diverse materialen en vele fotootjes van vrienden en familie. Haar eerste reactie is "leuk hé, bijna alles zelf gemaakt". Wauw, daar zit heel wat creativiteit in. Zo valt mijn oog ook op een prachtige foto van een "doodeenvoudige" vlieg op een rustieke boomstam met prachtige kleuren en keurig in een lijst geplaatst. De poster hangt prominent boven haar bank. Ik kon het niet laten om te vragen of ze deze ook zelf had gefotografeerd en ja hoor, vol trots zegt ze "JA" en terecht, want het is echt mooi.

Verder zie ik hangende bloempotten waaruit de planten vreemd genoeg uit de bodem groeien, zoals bijvoorbeeld een hertshoorn. Er rijzen een paar vraagtekens bij mij en alsof ze het zag, begint ze gelijk uit te leggen. Ze vertelt dat het een probeersel was, geïnspireerd op de ondersteboven-hangpotten die je nu bij de Intratuin kan kopen, maar dat het wel enige zorg vereist. Per keer drie keer een spuitje met water, niet te veel anders stroomt het gelijk aan de onderkant er weer uit en zo nodig één of meerdere keren herhalen. Het ziet er bijzonder uit, maar ook bewerkelijk.

Dan vertelt ze nog dat ze graag tekent, maar wel op eigen tempo en van te voren is haar niet duidelijk wat iets wordt. Zo lag er een zwartwit tekening, als ware het allemaal kopse kanten van doorgezaagde takjes, waarin de jaarringen de leegtes van de vlakjes vulden. Zomaar een aaneenschakeling van rondjes met verschillende afmetingen. Er lag ook een heel realistische zwartwit tekening van een prachtig natuurtafereeltje. De inspiratie van deze plaat, die overigens nog niet helemaal af was, kwam vanuit het Quackjes Water. Ik vroeg haar of ze deze ook niet zou willen inkleuren? "Jazeker zegt ze, maar zo als die nu is wil

Hanneke de Haan

ik hem ook graag bewaren. Misschien kan ik een keer een goede scan maken en dan de andere gewoon lekker inkleuren". Wordt dus aan gewerkt!

In de hoek bij de eettafel staat nog een standaard met muziek en er staat een dwarsfluit op. "ik speel graag zo nu en dan even een paar deuntjes. Ik kan eigenlijk niet meer goed noten lezen, dus wat ik tegenwoordig doe ik iets naspelen dat ik mooi vind. Ik houd ook van een breed scala aan muziek". Zo stond er tijdens mijn verblijf een soort rustig, modern klassiek muziekstukje op, heerlijk rustgevend.

Maar wie is Hanneke nu eigenlijk?

Als kind was ze vaak bij pa op de volkstuin. Ze keek dan naar alles wat groeide, bloeide en bewoog. Wat ze heel fascinerend vond waren die kleine diertjes die overal kropen en slopen. Ook een, per ongeluk in tweeen gestoken, pier door de spa van pa kreeg de volle aandacht. Ze vroeg zich af waarom beide delen nog bewogen? Daar heeft ze echter nog nooit een antwoord op gekregen, maar ook niet echt naar gezocht. Ook kon ze lang kijken naar de regenton met de muggenlarven. Als je op de zijkant sloeg bewoog alles zo leuk.

Ze wilde graag goed doorleren, het liefst naar de hbo of verder, maar dat ging met een omweg. Na de mbo-opleiding Diervoorzorging is ze even aan de slag geweest als dierenartsassistent. Daarna heeft ze de hbo-opleiding Sociaal-pedagogische Hulpverlening behaald. Momenteel werkt ze met mensen die op enige manier, verstandelijk, psychisch of sociaal, in mindere of meerdere mate wat begeleiding nodig hebben om deel te kunnen nemen aan de maatschappij. Voor haar

geldt: werk is werk en vrij is vrij. Dit houdt ze goed gescheiden. Dat is verstandig, zeker ook om zich zelf te beschermen en fit te blijven voor de vrije uurtjes. Ze vindt het erg interessant met mensen te praten en vraagstukken die zich voordoen met de cliënt aan te pakken, door met ze in gesprek te gaan en oplossingsgericht deze problemen te benaderen, of gewoon balans in het leven van de betreffende persoon te krijgen.

Eenmaal thuis komt er een andere Hanneke boven; ze zet haar energie dan om in creativiteit en geniet van desembrood bakken, talen, tekenen en muziek en de natuur. Vooral in het detail ligt haar interesse, zoals kijken door een binoculair of microscoop.

Maar hoe is Hanneke nu eigenlijk echt met die natuur in aanraking gekomen, zoals ze die nu beleeft?

Ze zegt dat dit in 2016 is ontstaan. Ze wilde eigenlijk in haar vrije tijd meer bezig zijn met de natuur en is toen gaan zoeken naar een ingang. Het vrijwilligerswerk bij Sensor werd te zwaar naast haar werk. Ze heeft op een gegeven moment gebeld naar het Zuid-Hollands Landschap en gevraagd of ze iets voor haar hadden waar ze mee aan de slag kon. Zo werd ze uiteindelijk doorverwezen naar de KNNV en kwam ze als eerst bij de plantenwerkgroep terecht. Dat sprak haar op de één of andere manier ook gelijk aan en vanaf dat moment voelde het goed. Achteraf bleek het een latente interesse in planten en bomen te zijn. Ze merkte dat, nu ze het één en ander weet te benoemen, dat ze daar eigenlijk altijd al naar keek, zonder dat ze wist waar ze naar keek en er dus ook niet actief mee bezig was. Wat ze erg leuk en fascinerend vindt is het inzoomen op details. Er is daardoor een wereld voor haar open gegaan. Ze vult aan met de woorden dat het leuk is om naar de grond te kijken en te zoeken naar die details.

Zo kwamen ook de paddenstoelen in beeld. In datzelfde jaar heeft ze zelfs gekozen om de paddenstoelencursus van onze vereniging te gaan volgen. Stapje voor stapje slurpt ze zo de kennis over de natuur op. Misschien komen zo ook de vogels nog eens in beeld, alhoewel ze daar best al oog voor heeft.

Op de vraag of ze een favoriete plek of gebied heeft waar ze het liefst komt, antwoordt ze ontkennend. Overall is het mooi en elk gebied heeft zijn eigen charme. Ze vindt de KNNV een leuke, gezellige en enthousiaste groep mensen, waar een hoop te leren is. Inmiddels heeft ze als een van de jongste leden van de KNNV getoond een volwaardig en zeer actieve deelnemer te zijn van diverse activiteiten. Vooral in de planten steekt ze dus de meeste tijd. Zo loopt ze bijna wekelijks mee met de plantenwerkgroep om te inventariseren en te determineren.

Toch heeft Hanneke nóg iets extra's. Destijds besefte ze hoe afhankelijk we zijn van alles en wat een impact dit heeft op de aarde. Ze zegt dat ze het idee had dat ze er een beetje van los wilde komen. Ze wilde loskomen van de reguliere informatiestroom en wat onafhankelijker van wat aangeboden

wordt in de voedingswinkels. Ze ziet het niet als vervangen, maar als een aanvulling op het eten. Deze gedachten brachten haar ook op het idee van zelfgekweekte zuurdesem en verder met slechts meel, water en zout brood te bakken. Daarnaast vindt ze het interessant om niet alleen het gebruikelijke voedsel te eten, maar ook allerlei andere producten van moeder natuur, zoals wilde planten. Favorieten zijn brandnetel, pinksterbloem, paardenbloem en de zuurtjes zoals Japanse duizendknoop, zuringsoorten en de zuurbes. Inmiddels heeft ze een cursus van een half jaar gevolgd om te leren welke planten je wel en niet kan eten. Ze is nu zelfs gevraagd als assistent van de docent. Naast planten is ze er ook niet vies van om eens een insect of ander dier te proberen en geeft ze direct toe dat ze ook de zoete hap niet schuwt, maar dat weten de meesten die mij kennen wel (grapt ze).

Al met al kunnen we concluderen dat Hanneke een rijke aanwinst voor onze vereniging is en dat ze wellicht nog veel voor de vereniging kan betekenen. Laten wij er dan wel voor waken dat we haar niet kwijt raken door te veel van haar te vragen. Mogelijk kunt u binnenkort al met een excursie van Hanneke mee, mijn advies zou dan zijn: DOEN!

Tot slot had ze nog een wens, namelijk om dichterbij Oostvoorne te wonen; ze zegt "kon ik mijn huidige huisje maar ergens in Oostvoorne zetten". Wel wie weet wat de toekomst zal brengen.

Gerrit Hijbeek: natuur om de hoek

door Theo Briggeman

Het heeft die nacht gesneeuwd. Het is mistig en een licht sneeuwdek kleurt Hellevoetsluis wit. Dus ook het favoriete gebied waar Gerrit Hijbeek mij mee naar toe wil nemen. De redactie dacht dat we met Gerrit wel naar het Quackgors zouden kunnen gaan, de stek waar hij op het fietspad langs dat gebied vaak is te vinden. Gerrit geeft echter de voorkeur aan het gebied van de Heliushaven, niet ver van het huis waar hij samen met zijn vrouw Renkie woont. We doen eerst nog even een bakkie, en praten wat over zijn jeugd in Spijkenisse, waar hij als lagere schoolkind samen met zijn vrienden nog rechtuit door de weilanden naar Zuidland kon struinen, zwart van de modder. Zijn vader nam hem vaak mee naar buiten, van hem heeft hij zijn liefde voor de natuur meegekregen.

Aankomende zomer gaat hij met pensioen, hij werkt nu nog 70% van zijn werkweek. Op een middelbare school is hij leraar gymnastiek en invalkracht voor biologie. Hij ziet er naar uit om helemaal de natuur in te kunnen gaan. Gerrit is nog maar net lid van de KNNV geworden. Hij is vooral op vogels gericht, dus lid van de vogelwerkgroep.

Vroeger is hij ook een korte tijd lid geweest, maar toen was het toch wel een beetje een vastgeroeste club. Nu spreekt de gedegen kennis van menig KNNV'er hem erg aan. In het onderzoek op de Beningerslikken kon hij een telvlak bemachtigen, om broedvogels te tellen. Inmiddels kent hij het gebied op zijn duimpje.

Na zijn pensionering wil hij zich vooral richten op de natuur om de hoek, en dan vooral de verwilderde, kleine stukjes, natuur. Daar is zoveel te zien en te beleven. De gemeente zou er goed aan doen om dat soort braakliggende stukjes te koesteren, en voor het grote publiek toegankelijk te maken, te beschermen. Al in 2016 heeft hij een wandelroute in de vesting ontworpen, waar hij de wandelaar met de iconen van de natuur in aanraking wil brengen, gewoon dicht bij huis. Met de toenmalige wethouder heeft hij de route verkend, maar tot een uitgewerkt

Middelste zaagbek - vrouw

idee is het nog niet gekomen. Misschien dat de nieuwe samenwerking met de gemeente daar een nieuwe impuls aan kan geven? We gaan naar buiten, naar de Heliushaven, de oude werkhaven van waaruit de Haringvlietwerken tot uitvoering kwamen. Nu is het gebied door wildernis overwoerd, grenzend aan Cape Helius en het Haringvliet. Gerrit gaat er bijna dagelijks even naar toe, na zijn werk. Hij heeft er van alles ontdekt. Hij wijst op het strandje waar hij regelmatig (vaak) witte kwikstaarten en grote gele kwikstaarten ziet. Even verder op gaan de witte kwikstaarten 's avonds naar hun slaapplekken, soms wel tien stuks. In het riet zitten 's zomers vaak rietzangers en kleine karekieten; met smart wacht hij in het voorjaar op de eerste fitis of boerenzwaluw. Onder de overkapping van Cape Helius, waartegen de bevolking ooit nog te hoop liep, broeden nu veel huiszwaluwen. Soms vliegen er wel zo'n 100 rond. In een andere rietkraag zien we rietgorzen en kneuen, ook niet te versmaden natuurlijk. En daar, op het water rond de vestingwerken, zien we middelste zaagbekken.

We gaan verder door de bramen en rozenbottelstruiken. Gerrit houdt er handmatig, met de snoeischaar, een pad open, anders

groeit het helemaal dicht. We vinden een platgetreden pad door het riet, van een ree of is hier de bever ook langs geweest? We zien in ieder geval een aantal konijnen, zo te zien nog in goede conditie.

Binnen onze afdeling geniet Gerrit inmiddels vooral bekendheid vanwege de ontdekking van menige beverburcht, zowel in de Beningerslikken als op het Quackgors. Op dit gors vond hij eveneens een vossenhol. De bunzing komt er ook voor. Mooie waarnemingen voor het onderzoek dat onze afdeling vanaf 2018 is gestart naar de gevolgen van het openzetten van de Haringvlietsluizen, het zogenaamde Kierbesluit. In dat verband is het interessant dat Gerrit rondom de Heliuspier ook paaiplekken voor vis heeft gevonden. Hij ziet er veel jonge vis. Ook de harder heeft hij gesignaleerd, toch bijzonder want dat is een soort die van zout en brak water houdt. Kennelijk komen ze ook nu al het Haringvliet op. We lopen naar de oevers van de overwoerde binnenhaven, met overal bramen én wilgen. We lopen pardoes tegen verse eetsporen van een bever aan, afgevreten takken, wit van het geknaag van dit mooie dier. Gerrit heeft er een nachtcamera

opgehangen, die in het donker reageert op beweging. Zo op het eerste gezicht heeft de camera iets opgenomen, hij gaat er thuis eens goed naar kijken. Langs de haven vol met dure jachten gaan we weer terug naar huis. Gerrit begint enthousiast te vertellen over de zeearenden, die hij aan de oever van het Haringvliet vaak ziet, of het dwergsterntje, dat 's zomers bij de vuurtoren vaak komt vissen, terwijl hij waarschijnlijk toch op de Slijkplaat broedt. Een mysterie eigenlijk, want zou er daar bij de plaat geen voedsel zijn te vinden? We hebben trouwens nog geen grote zaagbekken gezien, in het water bij de wallen. Net voordat we weer bij zijn huis arriveren, ontwaren we toch nog twee mannetjes van deze zaagbekkensoort, die juist weer niet van zout water houdt.

Als ik even later naar huis rijd, en ik onze tocht nog eens overdenk, begrijp ik pas goed waarom Gerrit me naar de Heliushaven wilde meenemen: er ligt daar een icoon van een natuurgebied, en dat nog wel bij hem om de hoek! Aan het eind van de avond ontvang ik nog een mailtje van Gerrit met een filmpje van een bever die 's nachts om half drie een tak van een wilg afknaagt. Niet verkeerd toch?

Natuur dichtbij

De favoriete plek van Jos Schreiner

door Tom van Wanum

Het was gelukkig droog maar wat een wind! Toen we de dijk opliepen vanaf de parkeerplaats en uitkeken over Spuimond West kregen we de volle windkracht 6 in ons gezicht.

Het water stond tot tegen de dijk en de eerste grauwe ganzen en wilde eenden vlogen op om even verder weer te landen.

Dit is dus de favoriet plek van Jos, Spuimond West.

Eerlijk gezegd ben ik er nog maar zelden geweest terwijl het ook bij mij om de hoek ligt. Jos komt er vrijwel wekelijks. Sowieso inventariseert hij er een deel op broedvogels sinds 2016 maar ook daarvoor kwam hij al in het gebied. Voordat de landbouwgronden waren afgegraven en een waterrijk natuurgebied was ontstaan bezocht Jos de aanliggende Beningerslikken.

Via de dijk passeer je de stalen uitkijktoren. Dat deze interessant is voor anderen behalve vogelaars maakt de graffiti duidelijk. Volgens Jos, en hij is daar niet alleen in, staat de toren te ver naar achteren. De toren had dichterbij het water kunnen staan waardoor het uitzicht aanmerkelijk zou verbeteren. Even verder over de brug wijst hij op de plek waar regelmatig een ijsvogel te zien is.

Er zijn daar ook takken in de oever gestoken door vogelfotografen. Dit in de hoop dat de ijsvogel op die stokken plaatsneemt zodat er schitterende foto's te maken zijn.

Als we bij het kijkscherm komen valt ook hier op dat ik niet voldoe aan de gemiddelde lengte want ook hier moet ik moeite doen om door de kijkopeningen wat te kunnen zien; ik moet of bukken of op mijn tenen gaan staan.

Terwijl we even bij het scherm staan gaan in de verte de ganzen en eenden de lucht in en jawel, een zeearend is op zoek naar een maal. Even later komt er nog een tweede bij.

Toch valt op dat de rust bij de watervogels spoedig is weergekeerd. Onrust bij de kieviten wordt veroorzaakt door een laagvliegende vrouw blauwe kiekendief.

Dat Jos hier vaker komt wordt duidelijk als hij ook kan aangeven welk dier waar te zien is.

Na de opmerking dat er bij die bomenrij verderop reeën slapen zagen we er prompt drie langs de rand lopen. Later, na de opmerking dat er in die kreek gedurende de winter wel grote zaagbekken te zien zijn kwamen we ook daar zes van deze fraaie exemplaren tegen.

Jos op het trekpontje

Kortom, Jos kent het gebied op zijn duimpje!

Over het waarom hij Spuimond West tot zijn favoriete plek bestempelt is hij helder: je kunt er altijd wat bijzonders aantreffen en het is een prima plek om na een werkdag vanaf de dijk een uurtje over het water en het riet uit te kijken en daarna met een prettig "leeg" hoofd weer naar huis te rijden. Dat Jos dit wel een heel bijzondere plek vindt mag blijken uit het feit dat hij met Debby op de uitkijktoren eens oud en nieuw heeft gevierd.

Met champagne en vuurwerk rondom voorwaar een prima start van het nieuwe jaar!

Inventarisatie van de natuurwaarden van het Quackgors in 2018

door: Theo Briggeman en Peter Vermaas

Inleiding

Reeds in 2003 besloot de regering bij wijze van proef de Haringvlietsluizen in beperkte mate open te stellen. Na veel uitstel en voorbereidingstijd zijn de Haringvlietsluizen in november 2018 voor het eerst op een kier gezet. Met de gedeeltelijke opening hoopt men op een gedeeltelijk herstel van het brakwaterbiotoop, vermindering van de slibafzetting in het Haringvliet en een verbetering van de waterkwaliteit. Tevens kunnen trekvisseren weer vrij in en uit zwemmen. In 2018 heeft het bestuur van de KNNV afdeling Voorne besloten om met alle werkgroepen van de KNNV een gezamenlijk onderzoek naar de effecten van deze kier te gaan doen. In overleg met Natuurmonumenten is besloten om het onderzoek in het Quackgors te gaan uitvoeren omdat dit gebied dicht bij de Haringvlietsluizen ligt, en de mogelijke effecten hier het grootst zullen zijn.

De Quackgors

De Quackgors is een natuurgebied op het eiland Voorne-Putten, en grenst aan het Haringvliet. Het is een voormalig getijdengebied en wordt door de Vereniging Natuurmonumenten beheerd. Het ligt ten westen van Hellevoetsluis en wordt door de Heliushaven en de Zuiddijk begrensd. Het is 75 ha groot. Het Quackgors is op 1 november 1971 door de overheid als beschermd natuurmonument aangewezen. Inmiddels is het terrein Natura 2000 gebied geworden. De zee had er tot 1970 vrij spel, daarna werd het Haringvliet door de Haringvlietdam van zee afgesloten.

In het aanwijzingsbesluit tot natuurmonument wordt onder meer vermeld dat het gebied deel uit maakt van de buitendijkse grasgorzen die gelegen zijn langs het Hollands Diep en het Haringvliet. Deze grasgorzen geven (citaat) "een fraai beeld van de levensgemeenschappen die in een estuarien milieu van enige uitgestrektheid met een zwak tot brak fot (?) fluviaal karakter voorkomen, welke situatie elders in ons land niet wordt aangetroffen". Volgens dit besluit zijn deze grasgorzen tezamen als waterwildgebied van internationaal belang. "Weliswaar zal door de afsluiting van het Haringvliet het milieu van de grasgorzen tot op zekere hoogte veranderen, maar dat deze niettemin hun vegetatiekundige en ornithologische waarden in hoofdzaak zullen behouden". De

Overzichtkaart van het Quackgors met de ligging van de permanente quadraten (PQ's)

grasgorzen vormen volgens dit besluit het belangrijkste voedselgebied voor de in het Hollandsdiep en Haringvliet in groten getale pleisterende brandganzen, alsmede voor de in grote getalen foeragerende grauwe ganzen, kolganzen, wintertalingen en smienten. Het gebied is een belangrijk broedgebied voor weidevogels. Dat laatste geldt met name voor het westelijk deel van het Quackgors. Het heeft daarnaast specifieke botanische betekenis door het voorkomen van overgangssituaties tussen duinen en zilte graslanden met de daarvoor karakteristieke vegetatie. Bovendien komen de wegdistel en het bilzekruid hier voor, welke plantensoorten in Nederland zeldzaam zijn. Een deel van het gebied is na aanleg van de Deltawerken blijvend drooggefallen. Een ander deel ligt zo laag dat het bij wisselende rivierwaterstanden tijdelijk overspoelt. Sinds de afsluiting van het Haringvliet begon een langzame afslag van de oevers van het Quackgors. Om dit afbraakproces te stoppen zijn in 1996 in het Haringvliet stenen dammen aangelegd, die de golven breken. Tussen deze blokkendammen en het gors zijn tegelijkertijd zandplaten opgespoten. Deze zandeilanden zorgen ervoor dat het water tussen de blokkendam en het Quackgors rustig blijft. Nu het besluit is genomen om de Haringvlietsluizen vanaf 2018 op een kier te zetten, zal het gebied weer onder grotere invloed van de getijden en mogelijk zout of brak water komen.

Vogels

Onderzoeksmethode niet-broedvogels

In het kader van het onderzoek naar de gevolgen van het Kierbesluit is gedurende het kalenderjaar 2018 een systematische inventarisatie gedaan naar de voorkomende soorten vogels. Dit gebied werd altijd al door Peter Vermaas geteld. Gedurende de wintermaanden gebeurde dit volgens de SOVON-methode voor watervogeltellingen. Op een dag in de maand worden dan alle soorten en aantallen die binnen het gebied aanwezig zijn geïnventariseerd. Vanaf een vijftal vaste punten wordt het gebied met verrekijker en telescoop onderzocht. Alle plaatsgebonden vogels worden genoteerd. Dat betekent dus dat overvliegende vogels buiten beschouwing worden gelaten. Besloten is deze telmethode dit jaar in alle maanden uit te voeren. Over het gehele kalenderjaar zijn er 99 soorten waargenomen. Voor een deel zijn dit broedvogels, voor een deel vogels die het gebied uitsluitend gebruiken als rust- of foerageergebied. De aanwezige soorten en aantallen zijn per maand in een tabel gezet, zodat we de komende jaren zowel kwantitatief als kwalitatief een vergelijking kunnen maken.

In aanvulling op deze tellingen kan nog worden opgemerkt dat er op 11 juni 2018 een zingend mannetje van de roodmus werd gezien (mededeling Ted Sluijter). Daarmee zijn er precies 100 soorten in het Quackgors waargenomen.

Als we kijken naar de vogels die nu in de verschillende seizoenen worden waargenomen, dan valt op dat daar een aantal soorten bij voorkomen die op de rode lijst staan. We kijken naar de soorten die specifiek voor kust- en duingebieden op de rode lijst staan. De rode lijst maakt onderscheid tussen soorten die als broedvogel zijn verdwenen, ernstig bedreigd, bedreigd, kwetsbaar en gevoelig. Daarnaast heeft Vogelbescherming nog een "oranje lijst" voor soorten die op de rode lijst 'dreigen' te komen. Het gaat hierbij om zowel broedvogels als om doortrekkers en wintergasten.

Van alle vogels die in de loop van het jaar op het Quackgors zijn waargenomen staan de volgende op de rode lijst: bontbekplevier, bonte strandloper, koekoek, nachtegaal en tapuit. Vogels van de oranje lijst zijn: kluut, kokmeeuw, scholekster en stormmeeuw. Naast de soortenrijkdom en de aanwezigheid van kwetsbare soorten vallen ook de aantallen vogels op die dit gebied bezoeken. Bijvoorbeeld in september staan een aantal soorten met flinke aantallen genoteerd: 57 fuut, 19 grote zilverreiger, 140

kneu, 51 knobbelzwaan, 255 kraakeend, 248 meerkoet, 127 wilde eend. In juli was de grauwe gans aanwezig met 1259 exemplaren. April was de topmaand voor de brandgans met 930 exemplaren. In januari telden we 250 Kieviten, in maart 121 scholeksters en in december 430 wintertalingen. Als bijzondere waarneming in september mag niet onvermeld blijven dat een van de raven, die in 2018 in de regio aanwezig was, ook bij het Quackgors werd gezien.

Onderzoeksmethode bij broedvogels

Het Quackgors wordt door Natuurmonumenten om de twee jaar geïnventariseerd op broedvogels op basis van de door Sovon gehanteerde BMP-methode (Broedvogel Monitoring Project). In 2018 heeft Ted Sluijter dit onderzoek uitgevoerd. Tijdens het broedseizoen werd helaas pas duidelijk dat het telgebied niet het gehele Quackgors dekte. De eilanden van het Quackgors werden niet meegenomen in de inventarisatie. In het kader van de nul-meting zou de informatie over broedvogels op deze eilandjes zeker waardevol zijn geweest. Om toch een globale indruk te krijgen,

maar dan niet volgens de BMP-methodiek, heeft Gerrit Hijbeek een poging gedaan om gedurende het broedseizoen een globale indruk te krijgen van het gebruik van de eilandjes. Om dit goed te kunnen doen, zal gebruik gemaakt moeten worden van een bootje. Voor het vervolgonderzoek zullen we komende seizoenen het gehele gebied, inclusief eilandjes, op broedvogels inventariseren.

Een bijzondere waarneming van een broedgeval is gedaan tijdens de maandelijkse watervogeltellingen. Op het Quackgors moet een middelste zaagbek gebroed hebben want in juli werd een koppel middelste zaagbekken met 5 jongen waargenomen.

Tijdens een bezoek van de eilandjes in juni werden onder andere waargenomen: bergeend, bosrietzanger, brandgans, fitis, grauwe gans, grote Canadese gans, grote stern, kleine karekiet, knobbelzwaan, lepelaar en visdief. Of hier sprake was van territoria is niet met zekerheid aan te tonen. Aan de rand van het gebied, aan de gebouwen van Cape Helius, was een kolonie met zeker 25 nesten van de huiszwaluw gevestigd (mededeling G. Hijbeek).

Planten

Permanente Quadraten

Om de mogelijke effecten van de kier op de vegetatie te kunnen onderzoeken, heeft de plantenwerkgroep samen met Natuurmonumenten 6 PQ's (Permanente Quadraten) van 5 bij 5 meter op het Quackgors uitgezet. Met behulp van een GPS zijn de exacte locaties van de PQ's vastgelegd. De PQ's zijn uitgezet in een transect vanaf de waterkant in de richting van het Gorzenpad. De locaties zijn zo gekozen dat de verschillende biotopen binnen op de Quackgors hierin tot uiting komen. De PQ's zijn genummerd van 1 t/m 6 waarbij PQ1 aan de waterkant ligt en PQ6 het verst van het water af ligt. In het bovenstaande kaartje in de paragraaf over het Quackgors zelf is de ligging van de PQ's aangegeven.

Gebruikte onderzoeksmethode

Voor de vegetatieopnames hebben we gebruik gemaakt van De Braun-Blanquet methode. Deze methode is mede ontwikkeld door Josias Braun-Blanquet. Zij wordt sinds 1929 veelvuldig toegepast en valt onder de Frans-Zwitserse school in de vegetatiekunde. Een school die met name in Nederland van sterke invloed is. Bij deze methode wordt de totale dekkingsgraad per PQ vastgelegd. Per plantensoort wordt de abundantie (talrijkheid) binnen het PQ bepaald. Door deze vegetatieopname een aantal jaren achter elkaar op dezelfde datum te herhalen en de resultaten met elkaar te vergelijken, kunnen veranderingen in de vegetatie per PQ worden vastgesteld.

De opname van het PQ 1 op 16 juli 2018 laat het hiernaast weergegeven resultaat zien. De resultaten van de andere PQ's zijn in het rapport van de plantenwerkgroep van 30 november 2018 vastgelegd.

Bedekking	20%		16-07-18	16-07-18
BBnr	Wetenschappelijke soortnaam	Nederlandse soortnaam	RL*	BB**
52	Anagallis arvensis ssp. arvensis	Rood guichelheil	-	r
59	Angelica archangelica	Grote engelwortel	-	r
135	Bellis perennis	Madeliefje	-	r
143	Bidens frondosa	Zwart tandzaad	-	+
475	Conyza canadensis	Canadese fijnstraal	-	1
457	Epilobium parviflorum	Viltige basterdwederik	-	1
1642	Epilobium tetragonum	Kantige basterdwederik	-	1
581	Glaux maritima	Melkkruid	-	2b
5497	Jacobaea vulgaris ssp. vulgaris	Jakobskruiskruid	-	+
780	Lycopus europaeus	Wolfsfoot	-	r
785	Lythrum salicaria	Grote kattenstaart	-	1
813	Mentha aquatica	Watermunt	-	1
1494	Myosotis scorpioides ssp. scorpioides	Moerasvergeet-mij-nietje	-	+
977	Persicaria maculosa	Perzikkruid	-	+
946	Plantago lanceolata	Smalle weegbree	-	r
1006	Potentilla anserina	Zilverschoon	-	1
1029	Pulicaria dysenterica	Heelblaadjes	-	1
1098	Rumex crispus	Krulzuring	-	+
1135	Samolus valerandi	Waterpunge	Kwa2	+
1733	Senecio inaequidens	Bezemkruiskruid	-	1
1192	Senecio vulgaris	Klein kruiskruid	-	r
1221	Solidago gigantea	Late guldenroede	-	1
1260	Tanacetum vulgare	Boerenwormkruid	-	r
1321	Urtica dioica	Grote brandnetel	-	r
1350	Veronica catenata	Rode waterereprijs	-	+

Tabel: resultaten onderzoek in het permanente vierkant 1 op 16 juli 2018

* Rode lijst: Rode lijst codes: GE=gevoelig; KW=kwetsbaar; BE=bedreigd; EB=ernstig bedreigd; ex..=Rode lijst 1999; Kwa1=Kwaliteitssoorten open duin; Kwa2=Kwaliteitssoorten vochtige; duinvalleien. r= bedekking van minder dan of gelijk aan 1%. **= Braun Blanquet.

Insecten

Onderzoeksmethode

Na het "op een kier zetten" van de Haringvlietluisen, ontstaat er een brak milieu rond en waarschijnlijk ook op het Quackgors. Het terrein loopt elke winter, onder bepaalde omstandigheden, minstens éénmaal voor circa 70% onder water. Hierbij bestaat er een grote kans, dat de lagere gelegen ruigten ook een ander karakter krijgen; de waterkwaliteit zeer zeker.

Voor de "insecten nulmeting" is het gebied door twee personen op dagvlinders, nachtvlinders en libellen onderzocht. Het gebied is in een westelijk en oostelijk traject verdeeld. Het westelijk deel is op 14 mei, 6 juni, 11 juli en 22 augustus bezocht. Het oostelijk deel op 15 mei, 11 juni, 20 juli en 17 september.

Het inventariseren van libellen vergt meer tijd dan vlindermonitoring en duurt ruim 4 uur of langer. Het uit elkaar halen van door elkaar vliegende soorten is niet makkelijk, maar meer een uitdaging.....en dat vergt tijd.

Dagvlinders en libellen

Gebleken is dat er relatief weinig soorten en aantallen standvlinders zijn geteld. Alleen de delen van het terrein die niet onderlopen, vertonen redelijk wat soorten en aantallen.

Libellen	2014	2018	Dagvlinders	2014	2018
Bruine winterjuffer	2	2	Klein koolwitje	9	72
Azuurwaterjuffer	6	50	Klein geaderd witje	7	9
Variabele waterjuffer	13	-	Groot koolwitje	17	2
Lantaamtje	113	16	Citroenvlinder	4	5
Vuurjuffer	3	-	Icarus blauwtje	19	87
Glassnijder	-	4	Bruin blauwtje	4	61
Vroege glazenmaker	-	7	Boomblauwtje	1	-
Paardenbijter	8	5	Kleine vuurvlinder	10	7
Grote keizerlibel	2	4	Groot dikkopje	-	1
Gewone oeverlibel	1	9	Zwartspruit dikkopje	1	-
Platbuik	5	8	Landkaartje	-	1
Viervlek	-	1	Bruin zandoogje	47	44
Bloedrode heidelibel	8	2	Oranje zandoogje	86	82
Bruinrode heidelibel	6	8	Koelvinkje	3	9
Steenrode heidelibel	16	-	Bont zandoogje	2	2
Zwarte heidelibel	16	-	Kleine vos*	30	4
Gevlekte witsnuitlibel	-	1	Atalanta*	3	8
			Dagpauwoog*	9	5
			Distelvlinder*	6	10
			Oranje luzernevlinder*	3	-

Tabel: Waargenomen maximaal aantal dagvlinders en libellen in het Quackgors bij inventarisaties in respectievelijk 2014 en 2018.

De verklaring is dat een gebied dat 's winters wel onderloopt, voor de gehele metamorfose van vlinders, geen overlevingskans biedt. Eieren, rupsen of poppen 'verdrinken'.

Het voorkomen van standvlinders in de laagste delen van het Quackgors is relatief gering. Dat heeft mede te maken met het feit dat een overstroomd gebied voor vlinders, noch in pop- noch in de ei-fase, geen overlevingskansen biedt.

De standvlinders worden meestal in de randen van het gebied, bij de rasters of op het hoge deel, gezien. De trekvlinders worden door het hele terrein waargenomen.

Ook de meeste libellen geven de voorkeur aan de randen van het terrein. Daar is de meeste luwte te vinden bij struiken of hoog opgaande planten, zoals distels en guldenroede. Dit is bij een eerdere inventarisatie met puntenkaarten zichtbaar gemaakt.

Libellen hebben weinig redenen om massaal aanwezig te zijn, er is nauwelijks water in het terrein en mochten libellen uit de lagune van het aangrenzende Haringvliet opduiken, dan zijn er weinig windluwe plekken waar prooiën zich ophouden. Alleen de grotere ware libellen, die zich over grote afstanden kunnen verplaatsen in dit windrijke gebied, redden het hier redelijk. De grote keizerlibel, gewone oeverlibel, glassnijder en paardenbijter kunnen zich moeiteloos handhaven.

Maar wat als het water brak wordt? De verwachting is gerechtvaardigd dat er dan alleen passanten en zwervers gezien zullen worden. Zout beïnvloedt de ontwikkeling van libelleneieren en larven immers op een negatieve wijze.

Omdat we in dezelfde samenstelling en op dezelfde wijze het terrein in 2014 ook hebben geïnventariseerd, kunnen we nu al een

eerste vergelijking maken. Dat is in de onderstaande tabel gedaan, voor zowel dagvlinders als libellen. In die tabel worden alleen de maximaal waargenomen aantallen van elke soort op één datum weergegeven.

Bij de dagvlinders valt het in deze tabel op dat er een stijging van de aantallen bij sommige dagvlinders voorkomt, vooral door het langdurige warme weer in het voorjaar en de zomer van 2018. Dat geldt vooral voor het klein koolwitje, het icarus blauwtje en bruin blauwtje.

Hoofdzakelijk is dat door meerdere generaties veroorzaakt. Landelijk werd het grote koolwitje ook in grotere getale gezien, maar dat geldt dus niet voor het Quackgors.

Libellen

Er zijn opvallend meer azuurwaterjuffers geteld, doordat de kreek in het westelijke deel goeddeels was opgedroogd en er daardoor veel op en rond een klein wateroppervlakje vertoefden.

De lantaarntjes verblijven, meer dan andere juffers, ook boven grazige stukken en omdat er veel planten verdorden en insecten in aantallen terug liepen, is dit lage aantal misschien te verklaren. De afwezigheid van de zwarte heidelibel is vermoedelijk definitief, omdat de soort landelijk sterk afneemt. Ook de steenrode heidelibel werd niet gezien, maar ook rond de duinpoelen elders op Voorne ontbraken ze dit jaar.

Ook de gevlekte witsnuitlibel werd waargenomen. Dat is een uit Zuid-Europa oprukkende soort, die op de golven van de opwarmende aarde mee surft naar het Noorden. Spannend, want ook andere soorten hebben zich inmiddels op ons eiland gevestigd, zoals de zuidelijke heidelibel, zwervende heidelibel en vroege glazenmaker.

Nachtvlinders

Op twee locaties zijn meestal 2 tot 3 personen avonden en halve nachten bezig geweest nachtvlinders te lokken met "lakens", "traps" en "smersels".

Nachtvlinders	Quackgors West
soort	Lat. naam
gamma-uil	Autographa gamma
gewone grasmot	Chrysoteuchia culmella
blauwooggrasmot	Agriphila straminella
sint-jacobsvlinder	Tyria jacobaeae
distelhermelijntje	Myelois circumvoluta
weegbreemot	Pyrausta despicata
luipaard lichtmot	Nomophila noctuella
pracht puperuitje	Eublemma purpurina
stro-uiltje	Rivula sericealis
lieveling	Timandra comae
sint-jansvlinder	Zygaena filipendulae
kolibrievlinder	Macroglossum stellatarum
aangebrande valknot	Evergestis extimalis
lijnvalknot	Evergestis forficalis
gele kustspanner	Aspitates ochrearia
zwartvlekdwergspanner	Eupithecia centauriata
vierbandspanner	Xanthorhoe ferrugata
dwerg huismoeder	Panemeria tenebrata

Nachtvlinders	Quackgors Oost
soort	Lat. naam
gamma-uil	Autographa gamma
gewone grasmot	Chrysoteuchia culmella
blauwooggrasmot	Agriphila straminella
bleke grasmot	Crambus perlilla
weegbreemot	Pyrausta despicata
luipaard lichtmot	Nomophila noctuella
stro-uiltje	Rivula sericealis
purpermot	Pyrausta pupruralis
tweekleurige lichtmot	Euzophera pinguis
lieveling	Timandra comae
soort	Lat. naam
gamma-uil	Autographa gamma
gewone grasmot	Chrysoteuchia culmella
blauwooggrasmot	Agriphila straminella

De resultaten van deze nachtelijke activiteiten worden bij EIS en de Vlinderstichting gemeld. Meestal worden deze gegevens tot verspreidingsatlassen en publicaties verwerkt.

Enkele bijzondere waarnemingen springen bij de nachtvlinders in het oog: het prachtpurperuiltje (*Eublemma purpurina*), de duinworteluil (*Agrotis ripae*) en de zandha-verboorder (*Longalatedes elymi*). Van het prachtpurperuiltje zijn er in heel 2018 in Nederland slechts 8 exemplaren gemeld. Het Quackgors-exemplaar was het zevende exemplaar!

Zoogdieren

Muizenonderzoek

De werkwijze van de zoogdierwerkgroep van de KNNV is bij het uitvoeren van muizenonderzoek steeds hetzelfde. Er wordt gebruik gemaakt van Longworth inloopvallen, zogenaamde lifetraps. Dit type val bestaat uit een tunneltje met een valdeurtje en een leefruimte.

De vallen worden uitgezet met het deurtje open en op safe. De leefruimte wordt gevuld met hooi, pindakaas met havermout en peen. Twee dagen later worden de deurtjes op scherp gezet en de val bijgevoerd met verse pindakaas met havermout, peen en levende meelwormen.

Nadat de vallen zijn scherp gezet volgen 4 controles gedurende 2 vangnachten. De controles worden steeds om de 12 uur uitgevoerd. Bij de vierde controle worden de vallen weer meegenomen en thuis schoon gemaakt. Alle markeringsstape wordt dan ook weer uit het terrein verwijderd.

Quackgors 80 vallen	rij 1	rij 2	rij 3	rij 4	totaal
Huisspitsmuis	8		1	1	10
Rosse woelmuis	6		7	15	28
Veldmuis	13		1		14
Dwergmuis	24		1	3	28
Bosmuis	25	30	64	60	179
	76	30	74	79	259

Totaal vangsten muizen op het Quackgors in oktober 2018

Tijdens de vier controles worden de vallen nagelopen. De gesloten vallen worden in een grote zak leeg gegooid waarna de muis wordt gedetermineerd en weer wordt losgelaten.

Het gebied is enkele weken voor het onderzoek bezocht. Ook is in oude verslagen gekeken waar toen vallen zijn geplaatst. In 2008 is door de KNNV zoogdierwerkgroep onderzoek gedaan op twee van de drie nu onderzochte gebieden. De exacte plaats van de vallen wordt in het veld bepaald, meestal is dit in hoger opgaande begroeiing zodat de vallen uit het zicht en in de schaduw staan. In het terrein wordt altijd gezocht naar zoveel mogelijk verschillende typen begroeiing om een goed beeld te krijgen van de muizenstand.

De vallen worden over het algemeen in rijen van 10 om de 10 meter geplaatst. Zo

wordt een doorsnede gemaakt van een gebied.

Er is voor gekozen om de gevangen muizen niet te merken. Met dit onderzoek wordt alleen vastgesteld welke soorten er in een gebied voorkomen. Samen met braakbalonderzoek levert dit een goed beeld op van de verspreiding van muizen op Voorne-Putten.

De locaties zijn ingemeten met een GPS en in een satellietfoto van Google Earth geplot. De vallen zijn op 23 oktober 2018 uitgezet.

De Bever

Het gebied is in 2018 veelvuldig bezocht, zowel overdag als in de late avond. Na een oriënterend bezoek aan het terrein op 19 april, is er gericht gezocht naar vraatsporen van de bever. Na het vinden van deze sporen is er gezocht naar een of meerdere burchten. Nadat er meerdere burchten waren gevonden is er bij deze burchten een cameraval opgehangen. Geconcludeerd kan worden dat er in het Quackgors in ieder geval sprake is van een grote hoofdburcht. Op een nachtcamera zijn maximaal twee bevers tegelijk gezien. Jonge bevers werden niet waargenomen. Vissers en booteigenaren meldden in 2016-2017 jonge bevers te hebben gezien.

Vos

Op 19 april 2018 is er een vos waargenomen. Op de nachtcamera is er later tweemaal een vos op beeld gezien, op twee verschillende plekken. Tevens werd er een (oud) hol gevonden. Waarschijnlijk heeft de vos thans een slaapplek bij een oude bunker. Bij de Heliuspier werd door een wandelaar een klein dier gezien, wellicht een jong.

Andere waargenomen zoogdieren: Reeën worden veelvuldig gezien, soms wel zeven tegelijk. Hazen werden ook gespot, niet meer dan twee tegelijkertijd. Het gebied leent zich niet echt voor konijn. Aan de oostkant werd eenmaal een zwart, verwilderd exemplaar, waargenomen. Op de nachtcamera werd een bunzing vastgelegd. De bruine rat is op de cameraval gezien. Op de Heliuspier werden in de sneeuw sporen van een wezel/hermelijn gevonden. Tijdens het muizenonderzoek werd tot slot een egel gefotografeerd.

Bronnen:

Aanwijzingsbesluit Quackgors tot beschermd natuurmonument d.d. 1 november 1971, Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk nummer 6161, directie Natuurbehoud en Maatschappelijk Werk. Den Haag 1971.

Dijkhuizen, Jan Alewijn. Muizenonderzoek Quackgors 2018. KNNV Zoogdierwerkgroep Voorne, verslag 86. Brielle, november 2018.
Ketting, Erik. Verslag vegetatieopnames Quackgors in het kader van het kierbesluit. Plantenwerkgroep KNNV Voorne. Brielle, 30 november 2018.

Hijbeek, Gerrit. Nulmeting natuur Quackgors in verband met de Kieropening Haringvlietsluizen. Hellevoetsluis, mei 2018.

Hijbeek, Gerrit. De bever en andere zoogdieren op de Quackgors, korte samenvatting van een nulmeting in 2018. Hellevoetsluis, januari 2019.

Rooij, Peter en Prins, Wim, Inventarisatie libellen en vlinders Quackgors 2018. KNNV Insectenwerkgroep Voorne. Brielle, december 2018.

Op stap met Henk Walbroek, zeetrekteller

door Marianne op den Dries

Het is zondagochtend, lekker warm in bed en buiten is het guur. De verleiding om te blijven liggen is erg groot, maar dit is het weer voor de zeetrektellers! Dus staan we (Hans gaat lekker mee) toch maar op en kleden ons warm aan. We gaan een bezoek brengen aan de zeetrektellers op de Maasvlakte II en met name aan Henk Walbroek.

Henk Walbroek op de trektelpost

Er staat een windkracht 6 uit het westen, daardoor is het een woeste zee met hoge golven. Gelukkig is het niet erg koud. De tellers zitten er al ruim een uur als we aankomen. Samen met Henk zijn dit vandaag Bert van Dijk, Tom van Wanum, Jaap Koe-kendorp, Han Meerman en Frank Jellema. Alle voorbijvliegende vogels worden genoteerd. Om duidelijk te maken waar ze zijn worden vaste punten gebruikt, zoals bijvoorbeeld boeien, platform, schepen en dergelijke. Het vakjargon laat niet lang op zich wachten: een drieteen boven de boei

zuid, Jan van Gent onderlangs, drie alk/zeekoet zuid en ga zo maar door.

Onafgebroken wordt er over de zee getuurd en door de telescopen gekeken om maar niets te missen.

Ik heb dit schouwspel een tijdje aangekeken en ben tot de conclusie gekomen dat je hiervoor wel een beetje prettig "gestoord" moet zijn. Deze heren zitten hier voor de vogels en de gezelligheid in weer en wind te tellen. Alleen bij veel regen en weinig zicht wordt er opgebroken. Waar komt deze fascinatie voor de zee en de natuur vandaan? Samen met Hans ben ik een avond op bezoek geweest bij Henk en zijn vrouw om hier meer over te weten te komen. De fascinatie voor de zee wordt al snel duidelijk. Henk komt uit een familie van loodsen en ook zijn hart lag op zee. In de

woonkamer prijken dan ook twee schilderijen van de schepen die door zijn voorouders bevaren werden. Door een ongeluk is de droom om te blijven varen geen werkelijkheid geworden, maar de zee blijft trekken, ook al is het op een andere manier. Als je de verhalen hoort over vakanties en de boottochten die hij gemaakt heeft om walvissen en ook vogels te zien, dan spreekt zijn enthousiasme tot de verbeelding. Ook onze gemeenschappelijk liefde voor het land Noorwegen is die avond veel aan bod gekomen.

Het is al snel duidelijk dat alles in de natuur Henk aantrekt. Hij is veel buiten en geniet daar elke keer weer van. Een zeer bij hem passende uitspraak is dan ook: Als je naar de grond kijkt dan zie je niets, als je voor je uitkijkt dan zie je al het moois om je heen! De liefde voor de natuur heeft hij geleerd van zijn oom. Deze oom was natuurfotograaf en nam Henk als kind vaak mee om dieren te gaan fotograferen. Zo heeft hij geleerd om op een andere manier tegen alles wat leeft aan te kijken en deze interesse heeft hij niet verloren.

In 1978 heeft Henk zich bij Bert van Dijk aangesloten om te gaan zeetrektellen. Er wordt regelmatig geteld. Tegenwoordig is dat op de Maasvlakte 2 bij het, mede door Henk bedachte, kruis dat de windrichtingen aangeeft. Dit kruis geeft de nodige bescherming tegen de elementen van de natuur. Maar dan wel alleen als je er vroeg genoeg aanwezig bent en je plek nog niet door een ander ingenomen is.

Iedere zondag, behalve in juni, juli en de eerste helft van augustus wordt hier geteld. De gegevens worden op een telformulier genoteerd en daarna vermeld op de site van trektellen.org.

De ochtend dat wij er bij waren zijn er 458 vogels geteld over 18 soorten. Een behoorlijk aantal! En als je dan bedenkt dat dit dus al gebeurt vanaf 1974 (wel op een andere locatie op de Maasvlakte) dan is hier een schat aan waardevolle informatie verzameld.

Al met al was het een leuke ervaring om een keer mee te maken. Het enthousiasme en doorzettingsvermogen van de tellers is sowieso al een hele beleving.

Henk bedankt voor de gastvrijheid op de telpost en thuis!

Peter Rooij – Nachtvinders

door Peter Vermaas

Wie weleens onze jaarlijkse excursie-es-tafette bezoekt, weet dat het onderdeel "nachtvlinders" het sluitstuk vormt van de excursies van die dag. In de duisternis van het bos rond de Tenellaplas zie je een lichte plek waar het lijkt alsof er een mini-drive-in-bioscoop is opgesteld. Dichterbij gekomen, zie je Peter Rooij en zijn vaste assistent Karel Rijdsdijk rond een laken lopen dat verlicht is door een felle lamp. Hoofdrôleurs van dit theater zijn de insecten die met honderdtallen op het licht afkomen. Dit is het theater van Peter Rooij.

Aangetrokken door het licht landen talloze insecten op het witte laken. Ik zie muggen, vliegen, wespen en vlinders. Ik zie ook dat het verschillende soorten muggen en vlinders zijn. Ik zou wel willen weten welke soorten het zijn, maar determineren begint altijd met de vraag "waar moet je op letten?" Ik kijk mee met Peter. De meeste vlinders

herkent hij zonder ook maar een tel te hoeven nadenken. Soms wordt er een opgepakt om van dichtbij te bekijken. Een enkele keer gaat er een in een potje om thuis nader te bestuderen. Het is al gauw duidelijk ... Peter Rooij weet wat hij doet. Voor mij de vraag: **hoe** doet hij het?

Op 12 augustus 2018 spreek ik met hem af, als hij op een van de locaties die hij dat jaar inventariseert aan de slag gaat. We spreken af bij het parkeerterrein van Natuurmonumenten bij de Rondeweiweg, Rockanje. Peter gaat zijn laken opstellen bij "de Pan". Voordat het donker wordt moet er heel wat voorbereid worden. Met zijn vergunning van NM rijdt hij zijn 4x4 het gebied in, want nachtvlinders doe je niet met een vlinder-netje. Uit de laadruimte komen tentstokken en scheerlijnen voor het laken. Eigenlijk zijn er twee lakens. Een staat rechtop en een doek wordt op de grond eronder gelegd. De lampen die aan beide zijden van het laken voor licht gaan zorgen, worden aange-

sloten op een stroomgenerator. Voor het beste effect zijn lampen nodig die UV licht uitstralen. Vanavond worden hogedruklampen (HPL) gebruikt. Als die aangaan zie je ze langzaam opgloeien, zoals de lampen van straatverlichting. Tegenwoordig wordt ook wel gebruik gemaakt van modernere lamptypes, zoals ledverlichting. Waar het om gaat bij deze lichtbronnen is het spectrum van het licht en dan in het bijzonder ultraviolet licht en blauw en groen licht met een golflengte tussen 365 en 555 Nanometer. Opmerkelijk is wel dat in onze omgeving de oude HPL-lampen meer aantrekkingskracht hebben dan de ledlampen in vergelijking met nachtvlinderopstellingen in het oosten van het land, waar geen verschil te merken is tussen de soorten lichtbronnen. Misschien heeft dit te maken met de altijd aanwezige lichtvervuiling in onze omgeving. Naast het reflecterende laken kan je ook gebruik maken van een "Robinson-trap".

Een val waarbij de vlinders, aangetrokken door het licht, via een trechter in een kist terecht komen. In die kist liggen lege eierkartons waaronder de vlinders zich verstoppen kunnen tot ze op soort gebracht worden. Gekscherend wordt dit "voor de luie vlinderaar" genoemd, omdat je de val gedurende de nacht gewoon kan laten staan om 's morgens de vangst te bekijken en los te laten.

Dan bestaat er ook nog een opstelling die een beetje lijkt op het lakensysteem. Het is een soort koker van wit textiel waarin de lamp hangt. Het lichte oppervlak straalt rondom en trekt de vlinders aan. Het geheel is een stuk compacter als opstelling. Een stukje verderop in "de Pan" staat een kennis van Peter uit het oosten van het land met zo'n opstelling. Dit systeem heeft als nadeel dat je bij het bekijken van de neergestreken vlinders zelf tegen het licht in staat te turen. Gauw terug naar het laken van Peter.

De laatste wandelaars en hondenuitlaters zijn nieuwsgierig wat hier gaande is. Peter legt het graag uit. Het is inmiddels kwart over acht. Langs de bosrand worden op regelmatige afstanden bomen ingesmeerd met een stroperig lokmiddel. Terwijl op het open veld de nachtvlinders aangetrokken zullen worden door het licht, zullen andere insecten tussen de bomen gelokt worden door de geur van de smeer op de ruwe schors. Het magische goedje wordt door Peter zelf gemixt met een pot appelstroop, een halve fles rode wijn, een kilo geleisuiker, ¼ liter rum en een paar druppels butylacetaat, dat zorgt voor

de geur van rottend fruit. Daar willen de beestjes wel op af komen.

Een andere geur waarmee je nachtvlinders kan lokken is die van feromonen. Dit wordt veel voor ongediertebestrijding gebruikt, maar kan net zo goed ook voor onderzoek worden toegepast. Vooral vlinders die niet op smeer of licht afkomen, worden hiermee gelokt, zoals de buxusmot of verschillende soorten bladrollers die in de fruitteelt schadelijk zijn.

De weersomstandigheden zijn redelijk gunstig vanavond. Er staat bijna geen wind en ondanks een paar spetters regen vlogen de vlinders goed. Uit ervaring weet Peter dat wind uit het noorden minder gunstig is. Nachtvlinders kan je onderscheiden in micro's en macro's. Voor de verspreiding van de soorten zijn micro's afhankelijk van de wind. Terwijl macro's ook wel tegen de wind in kunnen trekken. Ja, net als bij vogels die trekken, zijn er ook trekvlinders die zich via lange routes verplaatsen en die er enkele generaties over doen om de afstand tussen Afrika en West-Europa te overbruggen. Juist doordat de nachtvlinders zich verplaatsen, bestaat de mogelijkheid dat tijdens zo'n avond een bijzondere waarneming gedaan wordt. Gedurende de avond bekijkt Peter het laken aan beide zijden voortdurend en worden de bomen met smeer geïnspecteerd.

Vanavond is Peter alleen, maar vaak heeft hij assistentie, zodat het noteren van de soorten gemakkelijker en vlotter gaat. Afhankelijk van de vlinderactiviteit kan het weleens een lange nacht worden. Peter heeft als stelregel dat hij stopt als er een kwartier lang geen nieuwe soort is waargenomen. Het kan voorkomen dat hij dankzij de variatie aan vlinders tot de ochtend doorgaat. Elke soort wordt genoteerd. Een avond met minder dan 40 soorten noemt hij teleurstellend. Een topavond beleefde hij op de Stekelhoek met meer dan 220 soorten die tot de vroege ochtenduren "in de val liepen". De determinatie

vindt gedurende de nacht plaats, ook de aantallen worden getoeterd. Een deel gaat mee naar huis omdat van sommige soorten de uiterlijke kenmerken onvoldoende zijn om ze te herkennen. Sommige vlinders moeten geprepareerd worden om aan de genetische eigenschappen de verschillen te kunnen zien. Dat prepareren kost per vlinder enkele uren!

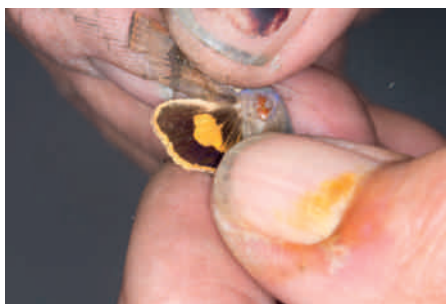
Wat er op je laken neerstrijkt is telkens een verrassing. Deze avond gebeurt het een paar minuten voor middernacht: een "kakelvers" **blauw weeskind** (*Catocala fraxini*), onze grootste "uil".

Deze heeft een voorvleugellengte van 41 tot 48 mm en bij gespreide vleugels is het weeskind 10 cm. In het Noord-Hollands duinreservaat bleek dat er die avond, een uur eerder, ook een gezien was.

De volgende dag meldt hij dit bij Natuurmonumenten met de volgende toelichting:

In Noord-Holland zit echt een populatie. Dat het hier een vers exemplaar is, kan betekenen dat dat hier ook het geval is, maar dan vraag ik me af waarom we hem al niet eerder op de Stekelhoek gehad hebben. Een enkel vers exemplaar kan ook een ontsnapt of losgelaten exemplaar uit een kweek zijn. Waardplant is (ratel)populier en het is wel frappant dat NH (net ervoor) het eerste exemplaar voor 2018 op waarneming.nl zet. Dit beest zit nog ter plekke en had eigenlijk op smeer moeten komen, in plaats van op licht.

Om de soorten juist te determineren helpt het natuurlijk wel dat je kan bogen op de jaren onderzoekservaring die Peter heeft. Veel soorten herkent hij "met een half oog". Soms pakt hij een vlinder om voorzichtig te kijken naar de kleuren en het patroon van de ondervleugels of om de onderkant te inspecteren.

In het kader van ons KNNV-onderzoek van het Quackgors en de invloed van het Kierbesluit heeft Peter al een bijzondere vondst gedaan. Op het laken vloog een prachtpurperuiltje. In heel 2018 zijn in Nederland slechts 8 exemplaren gemeld en het Quackgors-exemplaar was de zevende!

De nachtvlinders in Nederland zijn onderverdeeld in 15 families en telt zo'n 2400 soorten die in twee groepen verdeeld worden. Je hebt plusminus 800 macro's en 1600 micro's. Wie nu denkt dat alle grote

nachtvlinders automatisch bij de macro's horen heeft het mis. Die onderverdeling stamt uit het verleden, de tijd van Linnaeus. Het voortschrijdend inzicht heeft ons geleerd dat er kleine macro's zijn en ook grote micro's. Een buxusmot is bijvoorbeeld een (grote) micro. Bij het verschil tussen deze groepen gaat het om een ander patroon op de vleugels.

Voor bijzondere soorten zijn er veldgidsen met afbeeldingen en beschrijvingen van de determinatie kenmerken. Maar ja, ook hier heeft Peter een

waarschuwend opmerking bij. De wetenschap staat niet stil. Het gebeurde redelijk vaak dat de naam van een vlinder werd veranderd. Zeker tot in de jaren tachtig van de vorige eeuw zijn dergelijke naamswijzigingen toegepast. Lastig als je een oudere druk van een veldgids gebruikt. Ook de indexen in de determinatiegidsen kunnen verwarring geven. De

index staat vaak gesorteerd op de eerste naam van de vlinder. Als de naamgeving gewijzigd is, wordt het lastig zoeken. Peter weet waar hij over praat, want hij heeft met zijn kennis op het gebied van nachtvlinders bijgedragen aan de samenstelling van een van de belangrijkste Nederlandse handboeken die er zijn uitgegeven: "Nachtvlinders" uitgeverij Kosmos en Vlinderstichting (ISBN 9789021559223).

Ander naslagwerk:

Handzaam: Micromoths of Great Britain and Ireland – Stirling, Parsons

Zeer gespecialiseerd, 2-delige uitgave met o.a. afbeeldingen van preparaten: Microlepidoptera of Europe – Huemer, Karsholt.

Ook goed, met foto's van museumexemplaren: Moths of the British Isles – Skinner.

Combinatie micro/macro, fotogids (ook dagvlinders en rupsen):

British Moths and Butterflies – Manley

Stichting Het Zeeuwse Landschap heeft uitgegeven: Nachtvlinders in Zeeland (ISBN 9789490592073).

Informatie over vallen: The amateur entomologists' Society, A guide to mothtraps and their use – Waring (ISBN 0900054611)

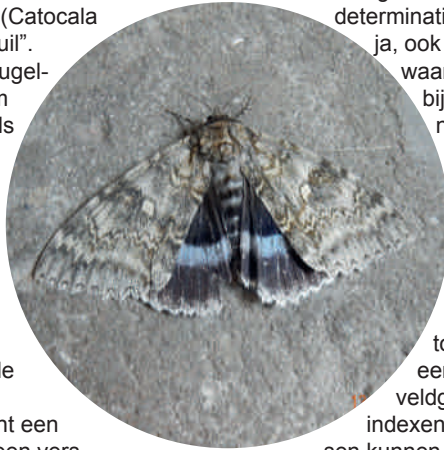
En verder natuurlijk voor dagvlinders en macro's en veel meer:

www.vlindernet.nl

www.microlepidoptera.nl

de smartphone-app "obsidentif".

Meekijken over de schouders van deze nachtvlinderdeskundige opent je ogen voor een wonderlijk aspect van onze natuur.

Buxusmot

Op stap met Hans op den Dries: vogels ringen

door Katie van der Wende

In dit nummer gaan redactieleden op stap met actieve leden om zo een inkijkje te krijgen in hun activiteiten. Het redactielid kiest bij voorkeur een activiteit die minder bekend is bij de schrijver. Vogels ringen intrigeert mij eigenlijk toch wel, maar heb ik het nog nooit in de praktijk gezien. Tijd om op stap te gaan met de enthousiaste en bevroegen ringer: Hans op den Dries.

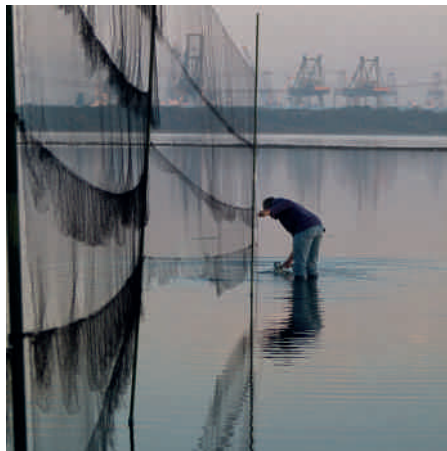
Zaterdagmorgen begin oktober: Het is nog donker als ik als eerste de parkeerplaats op ga. Het ringen start een uur voor zonsopkomst; zeker in het begin van de herfst een vroegertje. Paar minuten later arriveren ook Hugo van der Wal en Hans en Marianne op den Dries. Hugo en Marianne zijn de assistenten van vandaag. Gelukkig heeft Hans ontheffing om nog een stukje het gebied in te rijden, want er gaat veel materiaal mee. Een stukje verder wordt de kar met attributen van de pick-up gehaald en wandelen we naar de ringlocatie op het Parnassiaavlak (even te duiden wat en waar/locatie?). Geroutineerd worden op twee ringbanen netten opgezet: gaatje voor de paal geslagen, paal in elkaar gezet, ondertussen oplettend dat er geen grond in de palen komt en dat de netten juist aanhaken. Dit allemaal zonder gebruik te maken van verlichting. Ik verbaas me dat e.e.a. niet in de knoop raakt: per baan schat ik de lengte toch zo'n 75m. Op het begin en einde van de baan wordt een bordje gehangen om eventuele wandelaars te informeren over het feit dat hier onderzoek plaatsvindt. Het is immers een vrij toegankelijk gebied.

ringplek

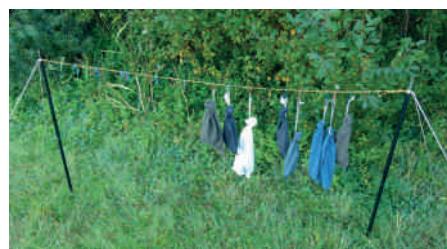
Daarna maakt Marianne de ringlocatie in orde met o.a. het plaatsen van het "wachtlintje" voor de gevangen vogels, de tafel en het klaarleggen van de diverse maten ringen en de benodigde hulpmiddelen zoals weegschaal, meetlat, ringtang en de in te vullen formulieren. Vermeldenswaardig is dat de ringer zelf zijn materialen inclusief ringen en bijvoorbeeld de netten aan

moet schaffen. Vandaag wordt een nieuwe weegschaal in gebruik genomen die is aangeschaft van de giften van de bezoekers tijdens de vogelringdag. In de afgelopen periode was er ook een sponsor voor het aanschaffen van een tent zodat bij slechter weer onder een afdak kan worden gewerkt. Hans en Hugo plaatsen inmiddels nog een net in het water en in het riet.

waternet

De controles van de netten kunnen beginnen en al snel wordt de eerste vogel uit het net gehaald en voor vervoer en wachten tot ringen in een stoffen zakje gestopt. De gewone zakjes zijn groen, maar speciaal voor de vogels die met voorrang moeten worden geringd een wit zakje. Dit gebeurt bijvoorbeeld bij de stressgevoelige soorten

de zakjes met de vogels

als zanglijster en goudvink. Dan gaan ze met het daadwerkelijke ringen aan de slag. Hans stelt de soort vast na eventueel de naslagwerken te hebben bestudeerd; daarna plaatst hij zo snel mogelijk een ring met de juiste maat voor de betreffende vogel rond het rechterpootje; tot slot verzamelt hij verdere informatie zoals leeftijd, rui, conditie en gewicht.

Marianne controleert secuur of het genoemde, specifieke ringnummer overeenkomt met haar informatie en noteert de aanvullende gegevens op de betreffende lijsten. Hierna kunnen eventueel foto's worden gemaakt. Deze informatie wordt later doorgegeven aan het vogeltrekstation. Dan is

het tijd om de vogel vrij te laten. Een enkele hipt nog enigszins onder de indruk van het gebeuren in een bosje maar het merendeel kiest direct het luchtruim.

De netten worden afgebroken nadat een uur niets is gevangen. Helaas moest ik aan het eind van de morgen weg, terwijl er toen nog wel vogels gevangen werden.

Uiteraard heeft Hans tijdens het ringen geen tijd voor een interview. Dat volgde een paar weken later.

Ik ben benieuwd hoe Hans tot het vogels ringen gekomen is. Het blijkt dat hij van kinds af aan was gefascineerd door vogels, in het bijzonder roofvogels. Bijna 30 jaar geleden kwam hij vanuit het oosten van Nederland naar het westen. Op zoek naar een mogelijkheid om daar ook invulling te geven aan zijn interesse voor vogels kwam hij in aanraking met de vogelwerkgroep. Vanaf het eerste moment was er een klik met de andere leden en voelde hij zich thuis. Van het één kwam het ander en werd hij gevraagd om ook aan te sluiten bij de ringgroep. Vanaf die tijd werd eerst geassisteerd bij het ringen en later ringde hij zelf. Omstreeks 1995 stopte Hugo van der Wal met ringen en werd Hans voorgedragen om de ringvergunning van Hugo over te nemen. In die tijd was het nog gemakkelijker om een vergunning te krijgen: je werd voorgedragen, er volgde een serieus kennismakingsgesprek en dan volgde al dan niet groen licht voor de noodzakelijke ringvergunning. Tegenwoordig gaat o.a. een opleidingstraject met pittige voorwaarden, examens en certificering vooraf aan het kunnen aanvragen van een ringvergunning. Hans merkt op dat zijn sterke kant de herkenning van de soorten vogels is; soortenkennis is een must.

Overigens benadrukt Hans dat het ringen teamwerk is. Bij voorkeur zijn naast de ringer minimaal twee assistenten aanwezig. Hij prijst zich gelukkig dat Marianne de laatste jaren een actieve rol speelt in het bijhouden van de administratie. Daarnaast is een ervaren "plukker" gewenst. Het is helemaal fijn als één van de assistenten in geval van nood kan bijspringen bij het ringen. Ik krijg het idee dat er een goed geolied en op elkaar ingesteld team staat opgesteld. Wat maakt het ringen nu zo aantrekkelijk? Het antwoord is de aantrekkelijkheid van de vogel zelf. Er zijn eigenlijk geen woorden om dit te beschrijven; het is een combinatie van het vliegen, het majestueuze en tegelijkertijd kwetsbare van deze diertjes. Ringen maakt verschillende onderzoeken mogelijk. Daarbij gaat het welzijn van de vogel te allen tijde voor; dat kan betekenen dat een vogel direct na het losmaken uit het net wordt vrijgelaten en niet wordt geringd. Dit leidt tot de vraag in welke mate de vogel

hinder heeft van de ring/het ringen. Door alert te zijn op het welzijn van de vogel en door op een verantwoorde manier te ringen, gaat in de praktijk tijdens het ringen slechts bij zeer hoge uitzondering een vogel dood of loopt deze letsel op. De vogels vervolgen hun vlucht zo goed als in ongewijzigde conditie. De ring is passend bij de vogelsoort en zo licht dat, mits op de juiste manier aangebracht, de vogel hier geen hinder van heeft. Het is belangrijk om eventuele voorbijgangers goed te informeren. Daarom worden de infobordjes bij begin en eind van het net opgehangen en het onderzoek zo nodig mondeling verder toegelicht. Het ringen wordt per keer vooraf gemeld bij de beheerder. Het ringen op deze locatie gebeurt tussen maart en april en vanaf augustus tot en met november, ongeveer 13 keer per jaar.

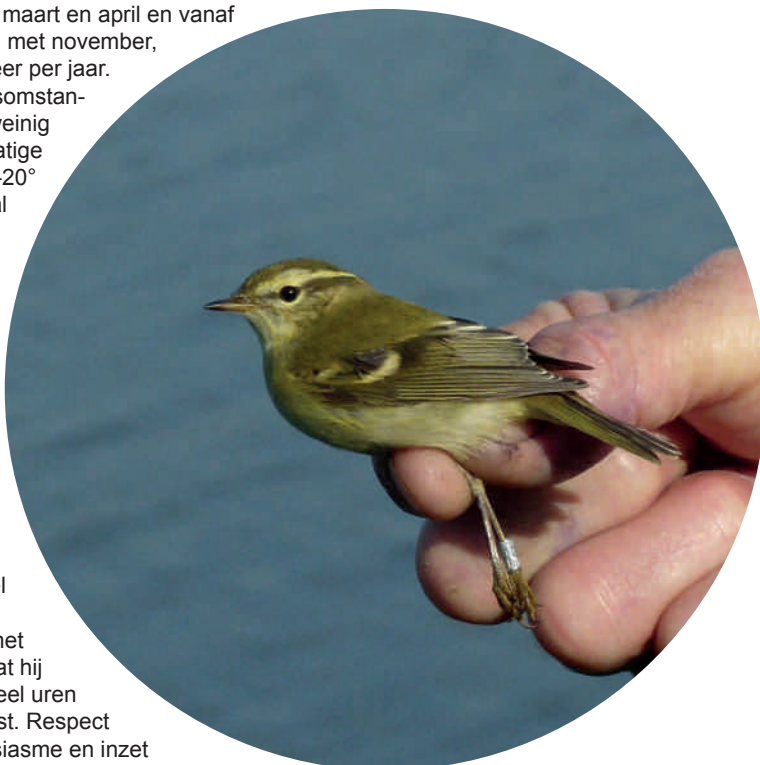
De beste weersomstandigheden zijn weinig wind en een matige temperatuur (5-20° C). Bij regen zal niet worden geringd, omdat ze de vogels niet onnodig nat willen laten worden. Een andere belangrijke voorwaarde: de ringer met vergunning moet aanwezig zijn. Als ik dan bedenk hoeveel jaar Hans ringt, concludeer ik met bewondering dat hij hiermee heel veel uren bezig is geweest. Respect dat het enthousiasme en inzet nog onverminderd aanwezig zijn. Het consistent uitvoeren van deze activiteiten is zo belangrijk om uiteindelijk onze kennis te vergroten.

Het aantal terugmeldingen is redelijk klein. De grootste aantal van de terugmeldingen (90%) betreft zelf geringde vogels en nauwelijks vogels van elders. Dit is verklaarbaar door het feit dat veel van de gevangen vogelsoorten slechts 2-3 jaar, maximaal 5 jaar, leven.

Dan ben ik ook nog benieuwd naar de mooiste vangst voor deze locatie. Dat blijkt een lastige vraag. Zelfs de top-5 levert zes soorten op. Uiteindelijk valt de eerste keus op de ijsvogel. De andere zijn de bladkoning, cetti's zanger, bosuil, fluitier en blauwborst.

En natuurlijk mag er ook één op het verlanglijstje. Dat is gemakkelijker: een havik. Deze soort zat één keer eerder in het net, maar wist voor het plukken te ontsnappen. Ik ben een prachtige ervaring rijker. Wat heb ik genoten van bijvoorbeeld het van dichtbij zien van de kleurrijke ijsvogel en de nog nooit door mij geziene bladkoning met zijn schitterende tekening, maar ook van het enthousiasme en de bevologenheid van de ringer en zijn team. Bedankt.

bladkoning

Van en over de werkgroepen

• Vogels

Het programma van de Vogelwerkgroep Gedurende de winter zijn de leden van de vogelwerkgroep allesbehalve in winterslaap. Zeetrekters laten zich niet weerhouden om in storm en kou bij de maasmond te zitten. Watervogeltellingen worden maandelijks uitgevoerd. Slaapplaatstellingen 's ochtends van ganzen en zwanen en 's avonds van aalscholvers en grote zilverreigers leveren verrassende aantallen op. In het eerste weekend van januari vond de winterroofvogeltelling plaats. Op 19 januari stond de ganzenexcursie op het programma en op 23 februari kan iedereen weer een handje meehelpen om onder leiding van Hans op den Dries een stukje Beningerslikken zwerfvuilvrij te maken.

Tijdens de VWG-vergadering van 8 februari besteden we bijzondere aandacht aan de diverse soorten steltlopers. Speciaal langs onze kust kunnen we heel veel verschillende soorten steltlopers aantreffen. Vaak staan of lopen ze in grote groepen bij elkaar. Bert van Dijk en Henk de Boer zetten een aantal soorten op een rij en gaan de specifieke kenmerken systematisch met ons analyseren. Dat belooft een boeiende avond te worden!

Rond deze tijd zal ook wel weer duidelijk worden welke wensen er zijn bij Natuurmonumenten en Zuid-Hollands Landschap met betrekking tot de te inventariseren gebieden.

Vogels herkennen begint vaak met het geluid. Daardoor ontdek je de vogel of daardoor verradt de vogel dat hij er is. Zonder geluid zie je vaak niet meer dan een kbv-tje (klein bruin vogeltje). Dus ... spits de oren ... tijdens de vergadering van 8 maart frissen Hans op den Dries en Marja de Lange ons geheugen op met de vogelgeluiden van polder, bos en duin.

Op 12 april komen Hans en Marieke Visser een presentatie houden over Spitsbergen en de avifauna van de koude gebieden.

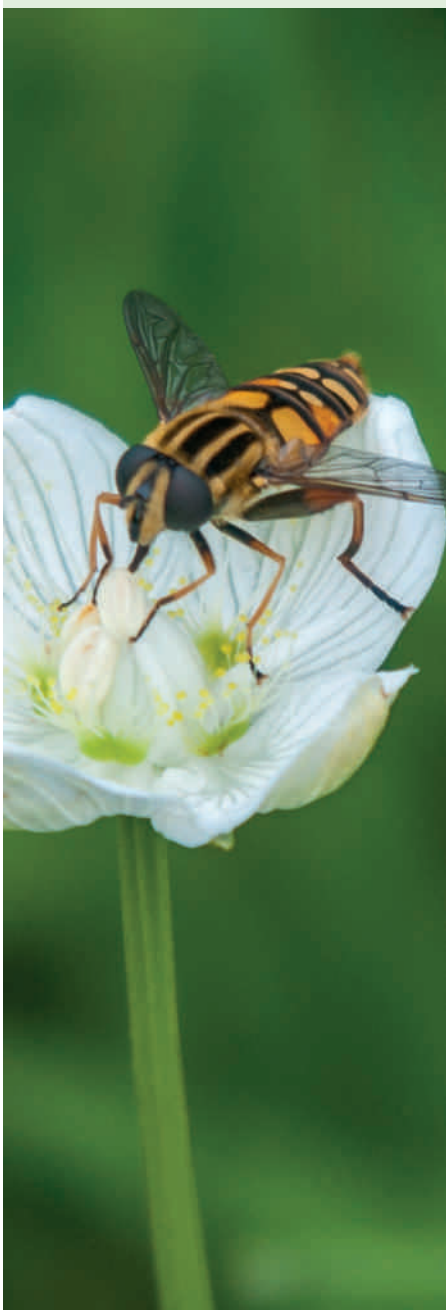
En noteer alvast in je agenda: de Nationale vogelweek van Vogelbescherming is van 11 t/m 19 mei. Dan zijn er in het hele land allerlei excursies, ook van onze VWG!

De vergaderingen van de vogelwerkgroep worden op vrijdagavond gehouden in het bezoekerscentrum Tenellaplas. Aanvangstijd 19:45 uur. Tijdens de vergaderingen zullen we tijd en aandacht besteden aan actuele zaken en na de pauze (rond 20:30/20:45 uur) hebben we diverse presentaties gepland die ook voor mensen buiten de werkgroep interessant kunnen zijn. Iedereen is van harte welkom.

Peter Vermaas

• Planten

Winterprogramma 2019 Plantenwerkgroep KNNV Voorne
Gedurende het winterseizoen komt de plantenwerkgroep op maandagavonden bijeen in het bezoekerscentrum Tenelaplas. Tijdens de bijeenkomsten komen diverse onderwerpen aan bod. Zodra het kan brengen we bloeiende planten of grassen op naam met behulp van een flora, om zo onze kennis van wilde planten te vergroten. In de "Activiteitenkalender" treft u een overzicht van de data en de onderwerpen aan. De deur van het bezoekerscentrum is open zo rond 19.45 uur en we beginnen om 20.00 uur. Belangstellende zijn van harte welkom.
Theo, Wim, Frans, Erik

parnassia met gewone pendelvlie

De nieuwe Vogelatlas van Nederland en de ontwikkelingen op Voorne-Putten

door Theo Briggeman

Op 24 november 2018 presenteerde SOVON op een landelijke manifestatie in Apeldoorn de nieuwe Vogelatlas van Nederland. De atlas beslaat de periode 2013-2015. Ruim 2000 vogelaars gingen drie jaar lang op pad om de verspreiding van broeden wintervogels in kaart te brengen. Veertig jaar veranderingen zijn in de atlas in beeld gebracht. Soortbeschrijvingen belichten de afname of opkomst van 369 regelmatig voorkomende soorten. Vele leden van de vogelwerkgroep van de KNNV Voorne hebben daar ook een substantiële bijdrage aan geleverd door een of meerdere atlasblokken jarenlang te inventariseren. Dat roept natuurlijk de vraag op welke soorten in ons werkgebied zijn toe- of afgenomen. Welke soorten springen daarbij vooral in het oog? We staan stil bij een viertal opvallende soorten.

De eerste soort die in het oog springt, is de zomertortel (vroeger nog tortelduif geheten). Deze soort is dramatisch in aantal afgenomen, niet alleen op Voorne-Putten, maar ook in heel Nederland. In de periode 1974-1982 broedden er alleen al in Voornes Duin en Strypemonde nog 245 paar tortelduiven. Uit een inventarisatie in 2015 in Voornes Duin bleek dat deze soort nagenoeg is verdwenen. Alleen in het Quackjeswater/de Pan broedde er toen nog één paar. Zo goed als zeker is de zomertortel intussen helemaal als broedvogel van Voorne-Putten verdwenen. De duinen van

Goeree vormen momenteel nog een van de laatste bolwerken van de zomertortel. Maar ook hier is de tendens onmiskenbaar een dalende: in 1998-2000 broedden er op heel Goeree-Overflakkee 231 paar, in 2013-2015 nog maar 67 paar. De soort neemt eigenlijk in heel Europa af. De intensivering van het agrarisch grondgebruik is daaraan debet. Het grootschalige gebruik van herbiciden vormt tevens een oorzaak, evenals de massale jacht op de jaarlijks trek van en naar Afrika.

Eenzelfde lot is de wielewaal beschoren. Begin jaren tachtig broedden er in Voornes Duin en Strypemonde nog 19 broedparen, waarvan alleen al 6 paar op Strypemonde. In 2015 is de wielewaal volgens de Vogelatlas helemaal van het eiland verdwenen. Op Strypemonde werd in 2017 en 2018 in mei een enkele keer een zingend mannetje en een roepend vrouwtje waargenomen. Dat zou wellicht nog op een broedpaartje kunnen wijzen, omdat doortrek niet erg aannemelijk lijkt (Vogelatlas pag. 390). Op Goeree-Overflakkee verdween de wielewaal eveneens als broedvogel (Vogelatlas, pag. 390-391). De landelijke trend van het Broedvogel Monitoring Project (BMP) vertoont een afname met 25% in de periode 1990-2015. De oorzaak van deze afname is niet helemaal duidelijk. Verdroging, herbicidengebruik en ontbossing in Afrika zouden de oorzaak kunnen vormen.

Een soort waar het juist erg goed mee gaat is de Cetti's zanger. De soort vestigde zich al in 1973 als broedvogel in Voornes Duin, dat daarmee een van de eerste gebieden in Nederland was. Na een strenge winter in 1978/1979 verdween de soort evenwel

wielewaal

van het toneel. Pas in 2008 vestigde zij zich wederom. Inmiddels is met name de laatste jaren de soort explosief toegenomen. Na de Biesbosch is ons eiland de plek waar de Cetti's zanger de hoogste aantallen laat zien. Vooral in de Beningerslikken is dat het geval, maar bijvoorbeeld ook op het Quackgors, de Kleine Beer, de Westplaat, het Breede Water en het Groene Strand West worden in toenemende mate territoria vastgesteld. In 2018 zijn er op Voorne-Putten minimaal 55 broedterritoria geteld. In het tijdschrift Sovonnieuws van december 2018 wordt ingegaan op de stormachtige ontwikkeling in Nederland.

Een soort waarvan niet helemaal duidelijk is hoe die zich ontwikkelt, is tot slot de boomvalk. Hoe doet de boomvalk het op Voorne-Putten? Peter D. Ganzeboom, boomvalkenkenner bij uitstek, vat de ontwikkeling voor deze zomergast als volgt samen:

Jaarlijks mag Spijkenisse zich verheugen op twee broedparen van de boomvalk. Soms vind ik zelfs een derde, maar dat is het dan voor Voorne-Putten. Het zou een indicatie kunnen zijn voor een afgenomen stand, maar zeker is dat allerminst... De eerste mij bekende vermeldingen van boomvalken op Voorne-Putten dateren van 1974-1982 (drie territoria in de duinen van Voorne). Volgens de Vogelatlas (2018) is er voor Voorne-Putten een lichte toename te zien tussen 1973 en 1998, daarna is de stand stabiel. Uit oude gegevens van de Vogelwerkgroep blijkt dat er naast de twee Spijkenisser territoria 11 gebieden zijn op Voorne-Putten waar boomvalken tussen 2000 en 2018 met zekerheid en/of met grote waarschijnlijkheid hebben gebroed.

Deze historische locaties zijn van groot belang, want boomvalken komen decennia achtereenvolgend naar hetzelfde territorium terug. Ieder broedseizoen worden verspreid op Voorne-Putten boomvalken waargenomen. Nu is niet iedere waargenomen boomvalk een indicatie voor een broedgeval, want er zwerven ook veel jongvolwassen boomvalken rond die nog niet geslachtsrijp zijn, maar dat er tenminste enkele van deze vogels bij een broedend koppel horen, is wel aannemelijk. Het probleem is echter dat ze niet gevonden worden. Door mij niet, omdat ik mijn handen vol heb aan het vinden van "mijn" koppels, door anderen niet omdat boomvalken zich veel heimelijker en zwijgzamer gedragen dan pakweg twee decennia geleden. En omdat ze een voorkeur hebben ontwikkeld voor gebieden die de meeste vogelaars links laten liggen (bomenrijen langs industrieterreinen, sportterreinen, waterzuiveringsterreinen en hoogspanningstracés). Niet alleen vogelen wij hier zelden, het zijn ook omvangrijke, tijdrovende gebieden en vaak niet vrij toegankelijk. Broedgevallen zullen zich onopgemerkt kunnen voordoen, tenzij een vogelkennende en welwillende agrariër of terreinbeheerder (een vaak zeldzame combinatie) het zou willen melden.

Conclusie: of de stand is afgenomen is niet met zekerheid te stellen. In theorie kunnen ze er zeker nog zitten, maar wie gaat ze vinden? Een uitdaging wellicht voor 2019? Wie zich uitgedaagd voelt, mail mij. Peterdestadsvogelaar@gmail.com of ga naar www.boomvalken.nl voor meer informatie over de boomvalk.

boomvalk

Onder de loep

De boomklever (*Sitta europaea*, 14 cm lang, 19-24 gram)

door Gerda Hos

Mijn man en ik gaan begin november altijd een week naar een huisje in een groene omgeving ergens in Nederland. Dit jaar was de keuze gevallen op Otterlo. We hadden een schattig huisje in het bos, gelegen aan een heideveldje. Een prachtplek! De herfstvakantie was voorbij en je zag bijna niemand. Ideaal dus!

In de omschrijving van het park stond dat er veel vogels en ook eekhoortjes voorkwamen, dus werd er door ons een grote zak pelpinda's in de bagage gestopt. Want wat is er leuker dan in de herfst en winter vogels

naar je woon(verblijfs-)omgeving te lokken met voer. Vol vertrouwen strooide ik de eerste dag de nodige zaden en nootjes op het bruggetje voor de deur van ons huisje. In afwachting van wat komen ging zette ik mij met een kop koffie voor het raam. Al snel kwamen de eerste vogeltjes hun opwachting maken. Veel mezen en vinken, maar geen eekhoorn. Na een wandeling met de hond ontdekten we bij terugkomst dat al het voer weg was. Zou de eekhoorn dan toch op bezoek geweest zijn! De volgende dag herhaalde ik het voerritueel en bij de tweede bak koffie zag ik ineens wie de pinda's kwam halen. Een boomklever was de pindarover! Prachtig om te zien hoe dit gedrongen vogeltje met leiblaauwe rug, opvallende oogstreep, witte wangen, korte staart en roestbruine onderkant er met een

doppinda in de snavel vandoor ging. Zo iets had ik eerlijk gezegd nooit verwacht van dit mooie vogeltje, dat in de volksmond ook wel "blauw spechtje" wordt genoemd door zijn krachtige snavel en poten.

Met behulp van deze poten klimt hij makkelijk omhoog en ook weer omlaag langs een boomstam of tak. Dit in tegenstelling tot de bruine boomklever, die alleen omhoog kan klimmen. In de vogelboeken las ik dat de boomklever op de stam van een boom naar eetbare insecten (kevers, oorwormen, vliegen, insectenlarven in gallen), spinnen, slakjes en op de grond noten (hazel- en beukennotjes en dus ook pelpinda's) zoekt. Heeft hij een lekker nootje gevonden dan klemt hij dat net als een specht tussen een schorspleet, om het met de forse snavel open te hakken. Daarom leven ze voornamelijk in bosrijk gebied en stadsparken met grote oude bomen. Thuis kun je ze het hele jaar zien op landgoed Mildenburg te Oostvoorne in de oude beukenbomen. Al zijn ze daar niet echt talrijk. Op de Veluwe maak je meer kans ze te zien.

Eind april of begin mei wordt er door zowel pa als ma boomklever een nestje gemaakt in een holte van een boomstam (vaak oud spechtennest), in een gat in een muur en soms ook wel in een nestkastje. De opening wordt door het vrouwtje vakkundig dicht gemetseld tot de juiste maat en dan begint ze met eitjes leggen. Als er 6 tot 10 eitjes gelegd zijn begint zij met broeden. Na ongeveer 14-18 dagen kruipen de kleintjes uit het ei. Ze hebben donkergrijs dons op de kop, schouders en midden op de rug en de binnenzijde van de bek is rozerood. Beide ouders krijgen het nu druk met insecten vangen voor de jongen. Deze blijven ongeveer 24 dagen in het nest en worden daarna nog 7-10 dagen gevoerd voor ze op eigen pootjes moeten staan. Ze gaan nu op zoek naar een eigen territorium en kunnen datzelfde jaar al voor nakomelingen zorgen. Ja, ze zijn erg vroegrijp. Goed voor de soort, want er sneuvelen altijd veel jongen. Meestal is er maar één broedsel, soms twee. Dit hangt waarschijnlijk van het voedselaanbod af. Slapen doen ze in een uitholling of scheur in boomschors en met de kop naar beneden.

Een boomklever laat zich niet makkelijk zien, maar is wel vaak te horen (twiet-twiet-twiet; tstit).

Hebben wij dus even geboft deze vakantie, want elke dag hebben wij kunnen genieten van dit prachtige vogeltje en ook van de andere vogels natuurlijk. En weer thuis heb ik laatst op mijn dagelijkse fietstocht op de (smalle) Vleerdamsedijk te Rockanje een eekhoorn lopend over een hekje gezien. Toch ook wel prachtig! En een echt cadeau-tje na een fijne week op de Veluwe. Zo was het toch weer erg fijn om thuis te zijn!

Boomklever (tekening door Eveline van der Jagt)

BRIGGEMAN & JANSEN ADVOCATEN

**“RECHTSHULP IS
ONZE PASSIE”**

applicom[®]
BRANDPREVENTIE

Applicom Nederland B.V.

Rondweg 13 • 6515 AS Nijmegen

Postbus 6881 • 6503 GJ Nijmegen

T +31 (0)24 35 22 571

F +31 (0)24 35 22 579

E welkom@applicom.nl

I www.applicom.nl

- Advisering
- Producten
- Montage
- Onderhoud

Applicom is actief in alle disciplines van bouwkundige brandpreventie: advisering, inspectie, ontwikkeling, levering, montage, service en onderhoud. Applicom is VCA** - en al meer dan tien jaar ISO 9001-gecertificeerd.

KNNV VOORNE

Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging afd. Voorne
Ledenadministratie : Marianne op den Dries, Witte de Withplein 5, 3223 SM Hellevoetsluis
☎ 0181 – 318 329 ✉ ledenadministratie@voorne.knnv.nl

**Ja, ik ontvang
een proefnummer
cadeau!**

Iedereen kan wel wat Zuid-Hollands Landschap gebruiken.

Om inspiratie op te doen of zich te verwonderen. Wilt u kennis maken met natuurnieuws of routes in de mooie gebieden die de Stichting Het Zuid-Hollands Landschap beschermt. Vraag dan een gratis proefnummer aan.

Het proefnummer mag vrijblijvend en zonder verplichtingen worden gestuurd aan:

Voornaam m v

Achternaam

Adres

Postcode

Woonplaats

Stuur deze bon naar: Stichting Het Zuid-Hollands Landschap, t.a.v. de Beschermersadministratie, Antwoordnummer 10202, 2600 WB Delft of ga naar www.zhl.nl/proefnummer

